

Λόγος ν', ακούς
Λόγος ν', ακούς
Λόγος ν', ακούς
Λόγος ν', ακούς
Ραδιόφωνο

ΡΑΔΙΟΦΩΝΙΚΟΣ ΣΤΑΘΜΟΣ
ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ

ΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΙΕΡΕΙΣ

ΕΤΟΣ ΝΖ' • ΤΕΥΧΟΣ 2 • ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2008

Ἀρχιεπίσκοπος Χριστόδουλος
1998 - 2008 †

ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ

Μηνιαίο περιοδικό για τους ιερείς

Ιωάννου Γενναδίου 14, 115 21 ΑΘΗΝΑ
Τηλ: 210 72.72.234, Fax: 210 72.72.247
e-mail «Εφημερίου»: lhatzifoti@hotmail.com

ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑ
του Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης
Ἑλλάδος κ. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

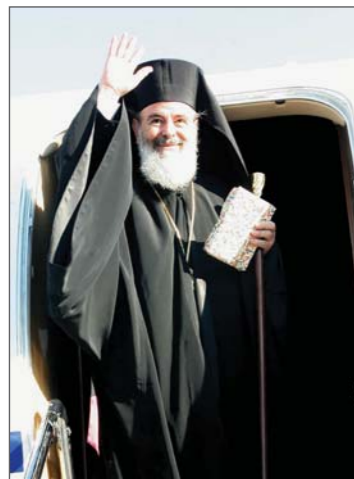
ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ:
Κλάδος Ἐκδόσεων
τῆς Ἐπικοινωνιακῆς καὶ Μορφωτικῆς
Υπηρεσίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος

ΕΚΔΟΤΗΣ:
Ὁ Ἀρχιγραμματεὺς τῆς Ἱ. Συνόδου
Ἀρχιμ. Κύριλλος Μισιακούλης
Ἰασίου 1, 11521 Ἀθήνα

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΕΚΔΟΣΕΩΣ:
Λίτσα Ἰ. Χατζηφώτη

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ:
Νικόλαος Κάλτζιας
Ἰασίου 1, 11521 Ἀθήνα

Στοιχειοθεσία - Ἐκτύπωση - Βιβλιοδεσία
ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗ ΔΙΑΚΟΝΙΑ
ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
Ἰασίου 1 - 115 21 Ἀθήνα
Τηλ.: 210-7272.356 - Fax 210-7272.380
http://www.apostoliki-diakonia.gr

ΕΞΩΦΥΛΛΟ: Συμβολική ή φωτογραφία τοῦ μακαριστοῦ Ἀρχιεπισκόπου κυροῦ Χριστοδούλου. Ἀναχωροῦσε στήν Ἀμερικὴ ἐλπίζοντας νὰ ἐπιστρέψει ὑγιής. Ὁ Κύριος τὸν κάλεσε κοντά του, μετὰ ἀπὸ ἐπώδυνη ἀσθένεια ποὺ τὴν ἀντιμετώπισε μὲ τὰ ἰάματα τῆς ὀρθόδοξης πνευματικότητας. Ἐφυγε προσδοκώντας «Ἀνάστασιν νεκρῶν καὶ ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος». Χριστοδούλου τοῦ μακαριστοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος αἰωνία ἡ μνήμη!

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ἀνακινωθέν Θανάτου Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος	σελ. 3
Βιογραφικό - Ἐργογραφικό σημείωμα Μακαριστοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κυροῦ Χριστοδούλου	σελ. 4-17
Φωνὴ μέσα ἀπὸ τὸν πόνο γὰ τὸ μυστήριο τοῦ πόνου Ἐπιστολὴ τοῦ Σεβ. Ναυπάκτου πρὸς τὸν Ἀρχιεπίσκοπο	σελ. 18
Ἐπιστολὴ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου πρὸς τὸν Σεβασμιώτατο	σελ. 19
Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Χριστόδουλος καὶ ἡ πολιτιστικὴ μας ταυτότητα Κωνσταντίνου Χολέβα	σελ. 20-21
«Ὁ Χριστόδουλος μας» Μαρίνας Ἀττάρτ	σελ. 22
Προσδοκῶ ἀνάστασιν νεκρῶν Μ. Γ. Βαρβούνη	σελ. 23
Ὁ Μακαριστὸς Ἀρχιεπίσκοπος Χριστόδουλος ἐναντι τοῦ Λειτουργικοῦ Τυπικοῦ (α')	
Διονυσίου Ἀνατολικιώτου	σελ. 24-25
Συμβαίουν - Συνέβησαν - Θὰ Συμβοῦν	σελ. 26-29
Λειτουργικὰ ἔκτροπα, ποὺ συνδέονται μὲ τὰ «Μνημόσυνα» Πρωτ. Θεμιστοκλέους Στ. Χριστοδούλου	σελ. 30

Η ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἀθήνησι 28ῃ Ἰανουαρίου 2008

ΑΝΑΚΟΙΝΩΘΕΝ

Πρὸς
τὸ Χριστεπώνυμον Πλήρωμα
τῆς Ἀγιωτάτης Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος

Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μετὰ βαθυτάτης συγκινήσεως ἀγγέλλει εἰς τὸ Χριστεπώνυμον πλήρωμα τῆς Ἀγιωτάτης Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ὅτι ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κυρὸς Χριστόδουλος ἐκοιμήθη ἐν Κυρίῳ τὴν 5.15 τῆς 28ης μηνὸς Ἰανουαρίου 2008.

Ἡ πρὸς Κύριον ἐκδημία τοῦ ἀειμνήστου Ἀρχιεπισκόπου ἡμῶν, δημιουργεῖ μέγα κενὸν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος δέεται ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς τοῦ ἀειμνήστου Ἀρχιεπισκόπου Χριστοδούλου καὶ ὑπὲρ τῆς ἀναδείξεως ἀνταξίου τῶν περιστάσεων διαδόχου Αὐτοῦ.

Τὸ σεπτὸν Σκῆνωμα τοῦ ἀοιδίμου Ἀρχιεπισκόπου ἐκτίθεται ἀπὸ τῆς μεσημβρίας τῆς σήμερον εἰς λαϊκὸν προσκύνημα ἐν τῷ Καθεδρικῷ Ἱερῷ Ναῷ τῶν Ἀθηνῶν.

Ἡ κηδεία θὰ τελεσθῇ τὴν Πέμπτην, 31ην Ἰανουαρίου 2008, καὶ ὥραν 10ην, ἢ δὲ ταφὴ τοῦ σεπτοῦ αὐτοῦ σκηνώματος θὰ γίνῃ ἐν τῷ Πρώτῳ Νεκροταφείῳ Ἀθηνῶν, ἀμέσως μετὰ τὴν Ἐξόδιον Ἱερὰν Ἀκολουθίαν.

Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος παρακαλεῖ ἐκ τῶν πιστῶν οἱ ὅποιοι ἐπιθυμοῦν νὰ καταθέσουν στέφανον πρὸς τιμὴν τοῦ σεπτοῦ Νεκροῦ, ὅπως ἀντὶ τούτου καταθέσουν τὰς δωρεὰς αὐτῶν ὑπὲρ τῶν Φιλανθρωπικῶν Ἰδρυμάτων γενικῶς.

† Ὁ Καρυστίας καὶ Σκύρου ΣΕΡΑΦΕΙΜ,
Τοποτηρητῆς

Ὁ Ἀρχιγραμματεὺς
Ἀρχιμ. Κύριλλος Μισιακούλης

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ - ΕΡΓΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΜΑΚΑΡΙΣΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΘΗΝΩΝ ΚΑΙ ΠΑΣΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ κυροῦ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

Ο ΜΑΚΑΡΙΩΤΑΤΟΣ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κ. Χριστόδουλος ἐγεννήθη εἰς Ξάνθην τὸ ἔτος 1939 ἀπὸ προσφυγικὴν οἰκογένειαν καταγομένην ἐξ Ἀδριανουπόλεως. Ὁ πατέρας του, Κωνσταντῖνος Παρασκευαΐδης, ἦτο ἔμπορος καὶ ἐκ τῶν τὰ πρῶτα φερόντων τῆς πόλεως, ἐδραστηριοποιήθη δὲ εἰς ὅλας τὰς ἐθνικὰς ἐξορμήσεις. Διετέλεσε Δήμαρχος Ξάνθης κατὰ τὴν τραγικὴν τετραετίαν 1946-1950. Ἐνωρίτερα, τὸ 1941, μετὰ τὴν κήρυξιν τοῦ πολέμου τῆς Γερμανίας κατὰ τῆς Ἑλλάδος, μετέφερε, διὰ λόγους ἀσφαλείας, τὴν οἰκογένειάν του εἰς Ἀθήνας, ὅπου ὁ κ. Χριστόδουλος ἐσπούδασε καὶ παρέμεινε μέχρι τῆς ἡλικίας τῶν 35 ἐτῶν.

Τὰς ἐγκυκλίους σπουδὰς του ἔκαμε εἰς τὸ Λεόντειον Λύκειον ἐπὶ 6 ἔτη καὶ ἐν συνεχείᾳ ἐσπούδασε εἰς τὴν Νομικὴν (1956-1961) καὶ ἀκολούθως εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν (1962-1967) τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, καταστάς πτυχιούχος των μετὰ βαθμὸν «Ἀριστα».

Παραλλήλως ἐσπούδασε *Βυζαντινὴν Μουσικὴν* εἰς τὸ Ὡδεῖον Ἀθηνῶν, ὅπου ἀρίστευσε, καθὼς καὶ τέσσερις ξένας γλώσσας (ἀγγλικὴν, γαλλικὴν, γερμανικὴν καὶ ἰταλικὴν).

Τὸ 1982 ὑπέβαλε τὴν ἐπὶ Διδακτορία Διατριβὴν του εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἱστορικὴ καὶ Κανονικὴ Θεώρησις τοῦ Παλαιομερολογικοῦ Ζητήματος Κατὰ τε τὴν Γένεσιν καὶ τὴν Ἐξέλιξιν Αὐτοῦ ἐν Ἑλλάδι», καὶ κατέστη *διδάκτωρ τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου* μετὰ βαθμὸν «Ἀριστα».

Ἀπὸ τοῦ 1961 *συγγράφει καὶ ἀρθρογραφεῖ*, ἀρχικῶς εἰς θρησκευτικὰ περιοδικὰ καὶ μετέπειτα εἰς ὄλον τὸν ἡμερήσιον Τύπον Ἀθηνῶν καὶ ἐπαρχιῶν, μέχρι σήμερον. Ἐχει δημοσιεύσει συνολικῶς ἄνω τῶν 200 μελετῶν ἐπὶ θεμάτων ἐπιστημονικῶν, ποιμαντικῶν (θρησκευτικῶν, νομικῶν, βιοηθικῶν, κοινωνικῶν, κ.ἀ., βλ. Κατάλογον Δημοσιεύσεων, σελ. 10 κατωτέρω).

Ὁ Μακαριστὸς Ἀρχιεπίσκοπος Χριστόδουλος εἶχε παιδιόθεν *ἐντονον* τὴν κλίσιν πρὸς τὴν *ιερωσύνην*, τὴν ὁποίαν ἐκαλλιέργησαν εἰς αὐτὸν πνευματικαὶ προσωπικότητες, ὅπως ὁ Μητροπολίτης πρῶην Πειραιῶς κ. Καλλιníkος. Δι' ὅ, τὸ 1961, καὶ ἐνῶ εἶχε περατώσει μόνον τὰς σπουδὰς του εἰς τὴν Νομικὴν, *ἐχειροτονήθη διάκονος*, ἀφοῦ προηγουμένως ἐκάρη μοναχὸς εἰς τὴν Ἱ. Μονὴν Βαρλαάμ Μετεώρων, εἰς τὴν ὁποίαν καὶ ἐγκατεβίωσε μετὰ μιᾶς μικρᾶς ὁμάδος νέων μοναχῶν, οἱ ὅποιοι *ἐνεπνέοντο ὑπὸ τοῦ ὁράματος ἑνὸς χριστιανικοῦ καὶ ἱεραποστολικοῦ μοναχισμοῦ*, ἐπιδοθεὶς εἰς τὸ κήρυγμα, τὴν κατήχησιν καὶ τὴν διδασκαλίαν τῆς πίστεως. Τὸ 1965 *ἐχειροτονήθη πρεσβύτερος*, τοποθετηθεὶς ὡς ἱερατικῶς προϊστάμενος καὶ ἱεροκήρυξ τοῦ Ἱ. Ναοῦ Παναγίτσας Π. Φαλήρου, ὅπου ἐπὶ ἐννεαετίαν ἀνέπτυξεν ἐντυπωσιακὴν δρᾶσιν, διακριθεὶς ὡς ἱεροκήρυξ, πνευματικὸς, ἀριστος λειτουργὸς καὶ καθοδηγητὴς τῆς νεολαίας. Παραλλήλως προσελήφθη, κατόπιν διαγωνισμοῦ, ὡς *Γραμματεὺς τῆς Ἱ. Συνόδου τὸ 1968*, ἐπιδείξας τὰ ὀργανωτικὰ καὶ διοι-

κητικὰ του χαρίσματα, παραμείνας εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν μέχρι τοῦ 1974.

Τὸ 1974, ἐξελέγη, μετὰ πρότασιν τοῦ τότε ἄρτι ἐνθρονισθέντος Ἀρχιεπισκόπου Σεραφεῖμ, *Μητροπολίτης Δημητριάδος καὶ Ἀλμυροῦ εἰς ἡλικίαν 35 ἐτῶν*, ἐν μέσῳ ἐθνικῶν περιπετειῶν καὶ προβλημάτων. Ὡς Μητροπολίτης Δημητριάδος ὁ κ. Χριστόδουλος ἐπεδόθη εἰς τὴν ἐσωτερικὴν διοργάνωσιν τῆς Ἱ. Μητροπόλεως, ἐνεθάρρυνε τοὺς νέους κληρικούς νὰ σπουδάσουν, καὶ προσείλκυσε πρὸς τὴν ἱερωσύνην πλειάδα νέων, προσοντούχων καὶ ἱκανῶν κληρικῶν. Κατὰ τὸ διάστημα τῶν 24 ἐτῶν τῆς ἀρχιερατείας του *ἐχειροτόνησε περὶ τοὺς 150 νέους κληρικούς*, ἀνανεώσας τὸ δυναμικὸν τῶν στελεχῶν τῆς Ἱ. Μητροπόλεως καὶ τοποθετήσας τοὺς καταλλήλους ἀνθρώπους εἰς τὰς καταλλήλους θέσεις. Χαρακτηριστικὸν γνῶρισμά του ὑπῆρξε ἡ *ἀνανέωσις τῶν ἐσωτερικῶν δομῶν τῆς Ἐκκλησίας μετὰ τὸ ὄνειρον τοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ*. Πρὸς τοῦτο, ἤρξατο ἀπὸ τῆς δημιουργίας νέων στελεχῶν, κληρικῶν καὶ λαϊκῶν, τὰ ὁποῖα συνεχῶς ἐπεμόρφωνε, ὥστε νὰ τὰ καταστήσει ἱκανὰ νὰ ἀντιμετωπίζουν τὰ σύγχρονα προβλήματα τῆς κοινωνίας. Ὡθοῦσε τοὺς νέους κληρικούς νὰ σπουδάζουν, μετὰ ἀποτέλεσμα, ἐνῶ τὸ 1974 εἶχε βρεῖ μόνον 12 θεολόγους κληρικούς εἰς τὴν Ἱ. Μητρόπολιν Δημητριάδος, τὸ 1998 νὰ ἀφήνει 80.

Ἐπροίκισε τὴν Ἱ. Μητρόπολιν μετὰ *ἔργα κοινωνικῆς πνοῆς*, ὅπως Κέντρον Συμπαράστασως Οἰκογενείας, ἐνοριακὰς Σχολὰς Γονέων, Συμβουλευτικὸν Σταθμὸν Προβλημάτων Ἐφηβείας, καθὼς καὶ τὸν Ραδιοφωνικὸν Σταθμὸν «Ὁρθόδοξη Μαρτυρία» μετὰ συνεχῶς ἀνανεούμενο πρόγραμμα, τοῦ ὁποίου ἐπεμελοῦντο περὶ τοὺς 150 ἐθελοντὰς συνεργάτας, τὴν ἐφημερίδα «Πληροφόρηση» μετὰ πρωτότυπον ὕλην. Διεκρίθη ὡς ὁμιλητὴς τόσο ἐπὶ θρησκευτικῶν, ὅσον καὶ ἐπὶ κοινωνικῶν καὶ ἐθνικῶν θεμάτων. Προσκληθεὶς μετέβη εἰς πολλὰς πόλεις τῆς Ἑλλάδος καὶ ὠμίλησε ἐνώπιον πυκνῶν ἀκροατηρίων, ἀποσπάσας τὰ ἐπαινετικὰ σχόλια τῶν ἀκροατῶν του. Ταντοχρόνως, διεκρίθη διὰ τὴν συμμετοχὴν του εἰς *συζητήσεις εἰς τὴν τηλεόρασιν*, προβάλλων καὶ ὑπερασπιζόμενος τὰ δίκαια τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ δὲ συνεχιζομένη ἀρθρογραφία του εἰς σοβαρὰς ἐφημερίδας ὑπηρέτησε τὸν αὐτὸν σκοπὸν. Τὸ ἔτος 1998 ἔπερα-

τώθη ἐπίσης τὸ ὑπ' αὐτοῦ ἐμπνευσθὲν ἔργον τῆς ἀνεγέρσεως ἐπιβλητικοῦ *Συνεδριακοῦ Κέντρου* εἰς Μελισσιάτικα Μαγνησίας, περιλαμβάνοντος αἰθούσας 450 καὶ 150 ἀτόμων, 6 αἰθούσας ἐργασίας, βιβλιοθήκην, χώρους ἐστίασεως, ἀρχεῖον, Ἱ. Παρεκκλήσιον καὶ ἐκθεσιακὸν χῶρον.

Ὑπῆρξε δυναμικὸς εἰς τοὺς ἀγῶνας του, ἐπιστρατεύων πάντοτε τὴν τετράγωνον λογικὴν διὰ νὰ πείθει τοὺς ἀντιπάλους του. Ἄπαντες λ.χ. ἐνθυμοῦνται μέχρι σήμερον τὴν τηλεοπτικὴν του παρουσίαν ὡς ἀντιπάλου τοῦ τότε Ὑπουργοῦ Ἀντώνη Τρίτση ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας (λ.χ. εἰς τὴν ἐκπομπὴν «Μὲ ἀνοιχτὰ χαρτιά» τῆς 23.3.1987). Οἱ δύο ἄνδρες, μετὰ πάροδον ὀλίγων ἐτῶν, συνεφιλιώθησαν ἀναγνωρίζαντες ὁ ἕνας εἰς τὸν ἄλλον τὸν ἐντιμὸν ἀντίπαλον. Σημαντικὴ ὑπῆρξε ἡ *συμβολὴ του εἰς τοὺς ἀγῶνας τῆς Ἐκκλησίας* διὰ τὴν θεσμοθέτησιν τοῦ θρησκευτικοῦ γάμου ὡς ἰσοκύρου ἐναντι τοῦ νεοεισαχθέντος πολιτικοῦ (1982), διὰ τὴν ἀποτροπὴν τοῦ «αὐτομάτου διαζυγίου», κ.λπ. Κομβικὴ ἦτο ἐπίσης ἡ ἐμφάνισις καὶ ὁμιλία του εἰς τὸ Συλλαλητήριον τῆς Ἐκκλησίας διὰ τὴν προάσπισιν τῆς ἐσωτερικῆς Τῆς αὐτοδιοικήσεως εἰς τὴν Πλατείαν Συντάγματος (1.4.1987). *Ἐἶχε τὸ χάρισμα νὰ πλησιάζει τὸν λαὸν χωρὶς νὰ λαϊκίζει*, ἐνῶ ἔδιδε πρὸς τὰ ἔξω τὴν εἰκόνα μιᾶς Ἐκκλησίας ἣ ὁποία στηρίζεται εἰς τὴν ἀγάπην τοῦ λαοῦ. Ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἐκτιμήσασα τὴν δραστηριότητά του ταύτην καὶ ἀποβλέπουσα εἰς τὴν εὐρυμάθειαν καὶ τὴν χαρισματικὴν του ἱκανότητα ὡς συζη-

τητού, τὸν ὤρισε ἐκπρόσωπόν της εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν Συντάξεως Νέου Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τὸ 1988, ἐνῶ τὸν ἀξιοποίησε εἰς πολλὰς ἐπαφὰς της μετὰ κυβερνητικῶν κύκλων, ἀλλὰ καὶ διεθνῶν παραγόντων καὶ φορέων.

Εἰς τὸ ζήτημα τῆς κατηχήσεως τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ ὁ Μακαριώτατος ἐπέδειξε ἐξ ἀρχῆς ἰδιαιτέρον ἐνδιαφέρον. Ἐκαλλιέργησε συστηματικῶς τὴν συνεχῆ πνευματικὴν τροφοδοσίαν τοῦ λαοῦ μετὰ τὸν ἀνεξάντλητον ζῆλον του, ὁμιλῶν τακτικῶς σχεδὸν καθ' ἡμέραν, λειτουργῶν μετὰ κατάνυξιν καὶ προσφέρων ἀγάπην καὶ λόγον. Περί τοὺς 100 Ἐνοριακοὶ Κύκλοι Μελέτης τῆς Ἁγίας Γραφῆς διωργανώθησαν ἀνά τὰς διαφόρους Ἐνορίας πρὸς ἐμβάθυνσιν εἰς τὸν Λόγον τῆς Γραφῆς. Ἐπιπλέον, πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ κηρυκτικοῦ καὶ ποιμαντικοῦ ἔργου καθιερώθησαν ἐβδομαδιαία συνάξεις τῶν Ἐφημερίων τοῦ Βόλου, καθὼς καὶ ἀντίστοιχοι περιοδικὰ καὶ ἐν Ἀλμυρῷ, Βελεστίνῳ καὶ Ἁγιά, μετὰ ἀνάπτυξιν θεμάτων καὶ διαλογικὰς συζητήσεις. Εἰδικοὶ κύκλοι μελέτης Ἁγίας Γραφῆς ὀργανώθησαν διὰ φοιτητὰς καὶ ἐπιστήμονας, ἐνῶ ἀνεπτυχθῆ καὶ ὁ Τομεὺς Νεότητος, μετὰ κυρίας δραστηριότητος τὴν ὀργανῶσιν κατασκευάσεων, φοιτητικῶν καὶ νεανικῶν συνεδρίων, φεστιβάλ νεολαίας ἕκαστον Μάιον, ἐντευκτήρια νέων εἰς ἕκαστον Πνευματικὸν Κέντρον καὶ ὀργανωμένην Ἐξομολόγησιν εἰς τὰ Σχολεῖα καὶ τὰς Ἐνορίας, ὑπὸ ἐνὸς Σώματος 62 Ἐξομολόγων. Παρουμῶδεις ὑπῆρξαν οἱ διάλογοί του μετὰ μαθητὰς εἰς τὰ Λύκεια, ἢ ἀναλλαγὴ ἐπιστολῶν μετὰ αὐτοῦ, ἢ συγγραφὴ καὶ δωρεὰν διανομὴ εἰς

νέους ἐκλαϊκευτικῶν φυλλαδίων μετὰ ἐνδιαφέροντα θέματα. Ἐν καιρῷ πᾶσαι αἱ ἀνωτέρω κατηχητικαὶ νεανικαὶ δραστηριότητες ὑπήχθησαν εἰς τὴν «Χριστιανικὴν Νεολαίαν», τὴν εἰδικὴν δραστηριότητα τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Δημητριάδος καὶ Ἀλμυροῦ πρὸς συντονισμόν τοῦ νεανικοῦ ἔργου. Πάντοτε ἀνοικτὸς πρὸς ὅλους, καθιέρωσε τακτὰς ἐτησίας συναντήσεις μετὰ ὁμάδας ἐπιστημόνων εἰς Βόλον, ὅπως λ.χ. μετὰ νομικοὺς, τοὺς ἰατροὺς, τοὺς ἐκπαιδευτικοὺς, πρὸς τοὺς ὁποίους ἀνέπτυσε, κατὰ παγίαν τακτικὴν του, θέματα τῆς εἰδικότητός του ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῆς Ἐκκλησίας. Ταυτοχρόνως ἀγκάλιασε ὀλόκληρον τὸν λαόν, πού τὸν ἐλάτρευσε εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Μαγνησίας καὶ πέραν τῶν ὁρίων αὐτῆς.

Κατ' ἐξοχὴν λειτουργικὸς ἄνθρωπος ὁ κ. Χριστόδουλος, πιστὸς εἰς τὴν παράδοσιν, ἐπέβαλε τὴν Τάξιν εἰς τὰς Ἱ. Ἀκολουθίας. Πρωταρχικὸν μέλημά του ὑπῆρξε ἡ τόνωσις τῆς λειτουργικῆς ζωῆς. Ἄριστος λειτουργὸς ὁ ἴδιος, κατανοεὶ τὴν ἀναγκαιότητα τῆς Θείας Λατρείας ὡς βάσεως πνευματικῆς προαγωγῆς, ἀλλὰ καὶ κέντρον ἀναφορᾶς καὶ ἀναπαύσεως. Καθιέρωσε τακτὰς λατρευτικὰς εὐκαιρίας, ἰδίως διὰ νέους, ἐνῶ εἰς μεγάλας Ἐνορίας ἔδωσε ὁδηγίας διὰ τέλεσιν δευτέρας Θείας Λειτουργίας ἐκάστην Κυριακὴν. Ἦνοιχθη εἰς διάλογον μετὰ διαφωνοῦντας, κατέστησε τὴν Θεῖαν Λατρείαν κέντρον τῆς ζωῆς του καὶ διωργάνωσε τὴν Ὑπηρεσίαν τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Δημητριάδος πρὸς ἀντιμέτωπισιν τῶν αἰρετικῶν. Συνέγραψε καὶ ἐξέδωκε εἰδικὰ ἔντυπα περὶ τῆς Ἀκολουθίας τοῦ Μυστηρίου τοῦ Γάμου, καθὼς καὶ τῆς Βαπτίσεως.

Τὰ ἔντυπα τῆς Ἱ. Μητροπόλεως πού ἔχει συγγράψει ὁ ἴδιος διακρίνονται διὰ τὴν πρωτοτυπίαν τους, τὴν πρακτικότητά τους καὶ τὸν ἐποικοδομητικὸν τους χαρακτήρα. Εἶχε τὴν ἰκανότητα νὰ συνδυάζει τὴν παράδοσιν μετὰ τὴν πρόοδον, τὸ δόγμα μετὰ τὸν διάλογον, τὴν ἱερότητα μετὰ τὴν ἀπλότητα.

Ἐργασιομανὴς εἰς τὸ ἔπακρον, τοὺς ἀνθρώπους πού ἐργάζονται καὶ τὸ αὐτὸ ἐνέπνεε καὶ εἰς τοὺς συνεργάτας του. Μέχρις ἀργὰ κάθε βράδυν παρέμενε εἰς τὸ Γραφεῖον τοῦ ἐργαζόμενος καὶ προγραμματίζων, χαράσσων γραμμὰς πλεύσεως, ἀντιμετωπίζων προβλήματα, συγγράφων, κ.ο.κ. Συγκέντρωσε κοντὰ του καὶ ἀνθρώπους πού παλαιότερα δὲν εἶχαν σχέσιν πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν, ἰδίως τοὺς νέους, ἀναπτύξας μεγάλην δρᾶσιν κατὰ τῶν ναρκωτικῶν, κατὰ τοῦ AIDS, κατὰ τῆς ἀνεργίας. Ἡ δραστηριοποίησις τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Δημητριάδος εἰς τοὺς τομεῖς αὐτοὺς ὑπῆρξε πρωτοποριακὴ καὶ ἐδημιούργησε τὰς προϋποθέσεις διὰ τὴν ἀνάπτυξιν παρεμφεροῦς δράσεως καὶ ἀπὸ ἄλλας Μητροπόλεις. Αἱ πρωτότυποι δὲ τοποθετήσεις του ἐπὶ θεμάτων βιοηθικῆς ἱατρικῆς προελάμβαναν τὴν ἐποχὴν καὶ ἔδειχναν πρὸς τὰ ἔξω τὸ νέον πρόσωπον τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ Ἱ. Σύνοδος τὸν ὤρισε ἐκπρόσωπον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸ Ἐθνικὸν Συμβούλιον Μεταμοσχεύσεων καὶ εἰς τὸ Κέντρον Ἐλέγχου Εἰδικῶν Λοιμώξεων.

Εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Βόλου ἱδρυσε ἀπὸ τοῦ 1983 τὴν Ἐνωσιν Χριστιανῶν Ἐπιστημόνων καὶ τὴν Χριστιανικὴν Κοινωνικὴν Ἐνωσιν, ὥστε καὶ ὁ διεπιστημονικὸς διάλογος νὰ προω-

θεῖται καὶ ἡ Ἐκκλησία νὰ συνεργάζεται μετὰ ἄλλους ἐπιστημονικοὺς κλάδους πέραν τῆς Θεολογίας πρὸς μελέτην καὶ ἀντιμέτωπισιν τῶν ὀλοῶν καὶ μεγαλυτέρων προκλήσεων τοῦ συγχρόνου κόσμου.

Ἐδημιούργησε τὰ «Σπίτια Γαλήνης Χριστοῦ» διὰ τοὺς ἠλικιωμένους, τὴν «Χριστιανικὴν Ἀλληλεγγύην» διὰ τοὺς πτωχοὺς. Ἐσπούδασε πολλὰ νέα παιδιὰ μετὰ ὑποτροφίας πού ἐχορήγησε ἡ Ἱ. Μητρόπολις, ἀπέστειλε εἰς τὸ ἐξωτερικὸν πολλοὺς ἀρρώστους, ἐνέκυψε μετὰ στοργὴν ἐπὶ τῶν προβλημάτων τοῦ κόσμου, ὁ ὁποῖος τοῦ τὰ ἐνεπιστεύετο. Πολλοὶ τὸν εἶδον νὰ τηλεφωνεῖ εἰς Διοικητὰς τραπεζῶν διὰ νὰ ἀποτρέψει κάποιους πλειστηριασμοὺς εἰς βάρος πτωχῶν ὀφειλετῶν, νὰ τηλεφωνεῖ εἰς φίλους του ἐπιχειρηματίας διὰ νὰ ἐξασφαλίσει μίαν θέσιν ἐργασίας διὰ κάποιον ἀνεργὸν νέον, νὰ ἐξαντλεῖ τὰς γνωριμίας του διὰ νὰ προασπίσει τὰ συμφέροντα τῆς πόλεως τοῦ Βόλου, καὶ ἄλλα πολλὰ πού ὁ ἴδιος δὲν ἐπιθυμοῦσε νὰ ἀναφέρονται.

Ἡ ἐκλογή του, τὴν 28ην Ἀπριλίου 1998, καὶ ἡ ἐνθρόνισίς του ὡς Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος, τὴν 9ην Μαΐου τοῦ ἰδίου ἔτους, ἐσήμανε τὴν ἐναρξιν σημαντικοῦ ἔργου ποιμαντορίας καὶ διακονίας. Ὡς Προκαθήμενος τῆς Ἐκκλησίας προέβη εἰς τὸ ἔργον τῆς ἀναδιοργανώσεως τῶν Συνοδικῶν Ὑπηρεσιῶν καὶ τῶν Συνοδικῶν Ἐπιτροπῶν τῆς Ἱ. Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ὥστε ἡ Ἐκκλησία νὰ μπορεῖ νὰ συμπαρίσταται ἀποτελεσματικότερον εἰς ὅλα τὰ κρίσιμα κοινωνικὰ ζητήματα. Ἐπίσης, ἱδρυσε ἀνω τῶν 14 νέας Εἰδικὰς Συνο-

δικάς Έπιτροπές δια τήν παρακολούθησιν, ἐνημέρωσιν καὶ παρέμβασιν τῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ εὐρέος φάσματος προβλημάτων τῆς συγχρόνου ζωῆς (Βιοηθικῆς [1998], Ἀκαδημίας Ἐκκλησιαστικῶν Τεχνῶν [1999], Ἀνθρωπίνων Δικαιωμάτων [1999], Γάμου, Οἰκογενείας, Προστασίας τοῦ Παιδιοῦ καὶ Δημογραφικοῦ Προβλήματος [1999], Χριστιανικῶν Μνημείων [1999], Θείας καὶ Πολιτικῆς Οἰκονομίας καὶ Οἰκολογίας [1999], Λειτουργικῆς Ἀναγεννήσεως [1999], Πολιτισμικῆς Ταυτότητος [1999], Γυναικείων Θεμάτων [1999], Παρακολουθήσεως τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγῶνων «Ἀθήνα 2004», Ἀθλητισμοῦ [2006], Μεταναστῶν, Προσφύγων καὶ Παλινοστούτων [2006], κ.π.ἄ.). Ἐστῆριξε καὶ ἐστελέχωσε τὰς ἤδη ὑφισταμένας Ὑπηρεσίας τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἴδρυσε νέας πρὸς ἐνεργὸν ἀντιμετώπισιν κοινωνικῶν προβλημάτων, με ἔμφασιν εἰς τὰ προβλήματα τῶν τοξικομανῶν (ὄθεν ἡ σύστασις, τὸ 1999, Ἰδρύματος *Ψυχοκοινωνικῆς Ἀγωγῆς καὶ Στηρίξεως «Διακονία»* τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν), τὰς ἀνάγκας τῶν μεταναστῶν, τὴν στήριξιν τῶν ἀνυπᾶνδρων μητέρων καὶ τῶν κακοποιημένων γυναικῶν (μέσω τῆς ἰδρύσεως «*Στέγης Μητέρας*»), τὴν μέριμναν διὰ τὰ θύματα ἐμπορίας καὶ παρανόμου διακινήσεως προσώπων, τὴν δημιουργίαν ἀλυσίδος νηπιαγωγείων διὰ τὴν

στήριξιν τῶν πτωχῶν καὶ πολυτέκνων οἰκογενειῶν (μεταξὺ ἄλλων καὶ μέσω εἰδικοῦ «*Κέντρου Στηρίξεως Οἰκογενείας*» ἰδρυθέντος ὑπὸ τοῦ Μακαριωτάτου ἡδὴ ἀπὸ τοῦ 1998), κ.ἄ. Τὸν Μάρτιον τοῦ 1999 ὁ Ἀρχιεπίσκοπος ἀνέλαβε ἐθνικὴν πρωτοβουλίαν: ἐζήτησε παρὰ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καὶ ἐπέτυχε τὴν ἔγκρισιν *Προγράμματος Οἰκονομικῆς Ἐνισχύσεως τῶν Χριστιανικῶν Οἰκογενειῶν τῆς Θράκης* διὰ τὴν ἀπόκτησιν τρίτου τέκνου, ὑπὸ τὴν μορφήν μνημιαίου ἐπιδόματος.

Κατασταθεὶς εἰς τὴν μέριμναν τοῦ Ποιμένος τοῦ κλεινοῦ ἄστεως τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὴν διακονίαν τοῦ Προκαθημένου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, καθὼς καὶ εἰς τὴν Προεδρίαν τῶν δυὸ Συνδικῶν Σωμάτων τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας καὶ τῆς Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, εἰργάσθη φιλοπόνως καὶ ἀόκνως διὰ τὴν ἀνεύρεσιν ἀξίων, ικανῶν, εὐλαβεστάτων, ἐμπείρων καὶ μορφωμένων κληρικῶν διὰ τὴν στελέχωσιν τῶν ἐπιτελικῶν θέσεων τῆς Ἐκκλησίας, καθὼς καὶ διὰ τὴν ἐκλογὴν τῶν ἀρίστων πρὸς διαποιμάνσιν τῶν κενωθειῶν καὶ κενωθησομένων Μητροπολιτικῶν Ἐδρῶν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. 29 Μητροπολίται καὶ 5 Βοηθοὶ Ἐπίσκοποι καὶ Τιτουλάριοι Ἐπίσκοποι ἔχουν προταθεῖ, ἐκλεγεί καὶ χειροτονηθεῖ ὑπ' αὐτοῦ.

Ἐν τῇ ἀνυστάκτῳ μερίμνῃ του διὰ τὴν καλύτεραν διαποιμάνσιν τῶν πιστῶν τοῦ Λεκανοπεδίου τῆς Ἀττικῆς, κατόπιν εἰσηγήσεώς του, ἐδημιουργήθη ἡ νέα Ἱ. Μητρόπολις Γλυφάδας (2002).

Ἰδρυσε ἐπίσης τὴν Μ.Κ.Ο. τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος «Ἀλληλεγγύη» (2002), ἡ ὁποία

ἐπιτρέπει εἰς τὴν Ἐκκλησίαν νὰ συμπαρίσταται διεθνῶς με πλούσιον ἀνθρωπιστικὸν ἔργον, εἰς τὰς περιοχὰς τῆς Μέσης Ἀνατολῆς, τῆς Ἀφρικῆς, τῆς Ἀσίας, τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης, καθὼς ἐπίσης καὶ φιλανθρωπικῶς ἐντὸς Ἑλλάδος με τὴν δημιουργίαν διαφόρων Ἰδρυμάτων καὶ Σχολῶν. Ἡ Μ.Κ.Ο. «Ἀλληλεγγύη» ἀπετέλεσε, ἐπιπλέον, βραχίονα στηρίξεως μιᾶς στενωτέρας, ἀρμονικῆς καὶ καρποφόρου συνεργασίας μεταξὺ Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας, με ἀπτὰ ἀποτελέσματα εἰς τὰ προαναφερθέντα πολυάριθμα διεθνή προγράμματα ἀνθρωπιστικῆς παρεμβάσεως.

Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος κ. Χριστόδουλος ἦτο ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος εἰσήγαγε τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν ψηφιακὴν ἐποχὴν. Με ἀπόφασιν του ἐφημέροσθη σύστημα μηχανοργάνωσης εἰς πάντας τοὺς τομεῖς τῆς κεντρικῆς διοικήσεως τῆς Ἐκκλησίας, ἐνεκαινίσθη ἡ τήρησις ἠλεκτρονικοῦ πρωτοκόλλου καὶ ὑπεστηρίχθη ἡ σύστασις δικτύου ἠλεκτρονικῶν ὑπολογιστῶν συνδεδεμένων μεταξὺ των. Τῇ πρωτοβουλία του ἰδρύθη *Ἐπικοινωνιακὴ καὶ Μορφωτικὴ Ὑπηρεσία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, με τέσσερις κλάδους: *Ραδιοφωνίας, Ἐκδόσεων, Ἡλεκτρονικῆς Τεχνολογίας καὶ Τηλεοράσεως*. Ἐξ αὐτῶν οἱ τρεῖς πρῶτοι κλάδοι ἔχουν ἤδη ἐνεργοποιηθεῖ καὶ παρουσιάζουν πλούσιον ἔργον (σύγχρονον ραδιοφωνικὸν πρόγραμμα με ἐκπομπὰς καὶ μέσω δορυφόρου, ποικίλαι καὶ καλαισθητοὶ ἐκδόσεις, ιστοσελίδες με θέματα ἐκκλησιαστικοῦ καὶ πολιτισμικοῦ ἐνδιαφέροντος), ὁ δὲ τέταρτος κλάδος σχεδιάζεται ἐν συνεργασίᾳ με τὴν ἑλληνικὴν Πολιτείαν.

Τὸ ἐντονο ἐνδιαφέρον του διὰ τὰς εὐρωπαϊκὰς καὶ διεθνεῖς ὑποθέσεις καὶ ἡ βούλησίς του νὰ καταστήσει τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος δραστηρίαν εἰς τὰ διεθνή fora, ἐξωστρεφεῖ καὶ ἀνοικτὴν εἰς τὸν διάλογον ἔχουν ἀναγνωρισθεῖ ὑπὸ πάντων. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, μία ἐκ τῶν προτεραιοτήτων του ὡς Προκαθημένου ἦτο ἡ ἰδρυσις *Γραφείου Ἀντιπροσωπείας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν Ἐνωσιν*, εἰς τὸ Συμβούλιον τῆς Εὐρώπης καὶ εἰς τὴν UNESCO (1998), καθὼς καὶ *Εἰδικῆς Συνδικῆς Ἐπιτροπῆς Παρακολουθήσεως Εὐρωπαϊκῶν Θεμάτων* (1998).

Ἦδη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς Ἀρχιερατείας τοῦ ὡς Μητροπολίτου Δημητριάδος, ὁ Προκαθημένος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος εἶχεν ἀναπτύξει στενὰς σχέσεις μετὰ τοῦ *Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου*, ἡ δὲ ἐπίσκεψις τοῦ ἀειμνήστου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Δημητρίου τὸ ἔτος 1990 εἰς Βόλον ὑπῆρξε μοναδικὸν ἱστορικὸν γεγονός διὰ τὴν περιοχὴν τῆς Μαγνησίας. Με τὰς ἀλληπαλλήλους ἐπισκέψεις του εἰς ὅλας τὰς Ὀρθοδόξους Ἐκκλησίας, εἴτε ὡς μέλος ἐκκλησιαστικῶν ἀποστολῶν εἴτε καὶ ἰδιωτικῶς, ἀνέπτυξε προσωπικὰς σχέσεις μετὰ τῶν ξένων Ὀρθοδόξων, τὰς ὁποίας ἐκαλλιέργησε εἰς βάθος. Συνεδέθη ἀδελφικῶς με ὅλους τοὺς Προκαθημένους τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, καθὼς καὶ με ἑτεροδόξους ἡγέτας. Τὸ ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἄοκνον καὶ ἀθόρυβον ἐκεῖνο ἔργον ἐμελλε κατόπιν νὰ ἀναδειχθεῖ πολύτιμον ἐργαλεῖον διὰ τὴν προβολὴν τοῦ ἔργου καὶ τῶν θέσεων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ὅταν ὁ κ. Χριστόδουλος

έξελέγη Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος.

Με εἰσήγησίν του, ἡ Ἱερά Σύνοδος ἀπεφάσισε, τὴν 12ην Μαΐου 2000, τὴν καθιέρωσιν τῆς ἑορτῆς τῆς μνήμης τοῦ Ἀποστόλου Παύλου ὡς Θρονικῆς Ἑορτῆς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

Ἐπίσημοι εἰρηνικαὶ ἐπισκέψεις

Ὡς νεοεκλεγείς Προκαθήμενος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ὁ μακαριστὸς Ἀρχιεπίσκοπος ἐπραγματοποίησε τὰς κάτωθι εἰρηνικὰς ἐπισκέψεις:

13-16 Ἰουνίου 1998: Ἐπίσκεψις εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον.

20-24 Νοεμβρίου 1998: Ἐπίσκεψις εἰς τὸ Πατριαρχεῖον Ἀλεξανδρείας.

21-29 Ἀπριλίου 1999: Ἐπίσκεψις εἰς τὸ Πατριαρχεῖον Ἀντιοχείας.

20-25 Μαΐου 2000: Ἐπίσκεψις εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ρουμανίας.

24-30 Αὐγούστου 2000: Ἐπίσκεψις εἰς τὸ Πατριαρχεῖον Ἱεροσολύμων.

5-14 Μαΐου 2001: Ἐπίσκεψις εἰς τὸ Πατριαρχεῖον τῆς Ρωσίας.

7-13 Σεπτεμβρίου 2001: Ἐπίσκεψις εἰς τὸ Πατριαρχεῖον τῆς Σερβίας.

5-9 Σεπτεμβρίου 2002: Ἐπίσκεψις εἰς τὸ Πατριαρχεῖον τῆς Γεωργίας.

17 Αὐγούστου 2003: Ἐπίσκεψις εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Πολωνίας.

Ἱστορικαὶ ἐπισκέψεις καὶ συναντήσεις

4-8 Ὀκτωβρίου 2003: Ἐπίσκεψις εἰς τὸ Εὐρωπαϊκὸν Κοινοβούλιον, εἰς Βρυξέλλας. Ὁμιλία τοῦ Μακαριωτάτου κ. Χριστοδούλου εἰς τὴν Ὀλομέλειαν τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Λαϊκοῦ Κόμματος (ΕΛΚ) καὶ Ἐγκαίνια ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Γραφείου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος εἰς Βρυξέλλας.

27 Μαΐου 2006 - 1 Ἰουνίου 2006: Ἐπίσκεψις εἰς τὸ Παγκόσμιον Συμβούλιον Ἐκκλησιῶν εἰς Γενεύην, ὡς καὶ εἰς τὸν Διεθνή Ὀργανισμόν τῆς Ὑπάτης Ἀρμοστέας τοῦ ΟΗΕ διὰ τοὺς Πρόσφυγας (UNHCR) καὶ εἰς τὸν Διεθνή Ὀργανισμό Μεταναστεύσεως (ΙΟΜ).

13-16 Δεκεμβρίου 2006: Ἐπίσκεψις εἰς τὸ Βατικανὸν καὶ συνάντησις του μετὰ τῆς Α. Ἀγιότητος τοῦ Πάπα Ρώμης Βενέδικτου ΙΣΤ'.

Ὁ Μακαριώτατος κ. Χριστόδουλος ἀνέκαθεν ἐτάσσετο ὑπὲρ τοῦ ἀγαπητικοῦ διαλόγου ἐν Χριστῷ μεταξὺ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης. Τόσον ἡ ἐπίσκεψις τοῦ ἀειμνήστου Πάπα Ἰωάννου Παύλου τοῦ Β' εἰς Ἀθήνας (4-5 Μαΐου 2001), ὅσον καὶ ἡ ἐπίσκεψις τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος εἰς τὴν Αὐτοῦ Ἀγιότητα τὸν Πάπα Ρώμης Βενέδικτον ΙΣΤ' (Βατικανόν, 13-16 Δεκεμβρίου 2006), κατόπιν τῆς προσκλήσεως αὐτοῦ, ἀπέτελεσαν ἱστορικῆς σημασίας γεγονότα εἰς τὴν πορείαν τῆς προσεγγίσεως μεταξὺ τῶν δυῶ Ἐκκλησιῶν διὰ τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξιν συνεργασίας ἐπὶ διαφόρων κοινωνικῶν θεμάτων.

Ἐχει ἀνακηρυχθεῖ Ἐπίτιμος Διδάκτωρ τῶν Πανεπιστημίων Κραϊόβας καὶ Ἰασίου (2003), καὶ Λατερανοῦ (2006).

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΩΝ

α. Αὐτοτελῆ δημοσιεύματα (πρωτότυπα καὶ μεταφράσεις)

1. *Quest Varlaam?*, Ἀθήναι 1962.
2. *Μορφές τοῦ Πάθους*, Ἀθήναι 1967, 31971, 41985.
3. *Μία θεοστυγῆς συμπαιγνία: Ἡ Δίκη τοῦ Ἰησοῦ καὶ αἱ κατ' αὐτὴν δικονομικαὶ παραβιάσεις*, Θεσσαλονίκη 1967.
4. *Εἶναι οἱ ψάλται Κληρικοί*, Ἀθήναι 1968.
5. *Οἱ Χριστιανοὶ εἰς τὴν Σοβιετικὴν Ἐνωσιν* (μετάφρασις), Ἀθήναι 1968.
6. *Ἡ Προσευχή καὶ τὰ προβλήματα αὐτῆς κατὰ τὸν Romano Guardini*, Θεσσαλονίκη 1969.
7. *Ἐκκλησία καὶ Κράτος ἐν Ρωσίᾳ. Σύνομος ἱστορικῆ ἐπισκόπησις τῆς διαμορφώσεως τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας κατὰ τὴν τελευταίαν πεντηκονταετίαν*, Θεσσαλονίκη 1970.
8. *Ἐκκλησία καὶ Πολιτικός Γάμος*, Ἀθήναι 1970.
9. *Ἡ Βυζαντινὴ Μουσικὴ ὡς Ὁρθόδοξος Ἐκκλησιαστικὴ Ὑμνωδία*, Ἀθήναι 1970.
10. *Νεανικὰ νανάγια*, Ἀθήναι 1971.
11. *Πατερικὰ Μηνύματα*, Ἀθήναι 1971.
12. *Ἐγχειρίδιον Ἱεροψάλτου*, Ἀθήναι 1971.
13. *Χρονικὸν τῶν ἑορτῶν τῆς 150ετηρίδος*, Ἀθήναι 1971.
14. *Προσκύνημα Ὁφειλῆς*, Ἀθήναι 1971.
15. *Μελέτιος Πηγᾶς*, Ἀθήναι 1971.
16. *Ἡ συμβολὴ τῶν μετὰ τὴν Ἄλωσιν Μονῶν καὶ Μοναχῶν εἰς τὴν Ἑθνικὴν Παλιγγενεσίαν*, Ἀθήναι 1971.
17. *Θεὸς ἐπὶ γῆς*, Ἀθήναι 1972.
18. *Συνοδικαὶ ἐκδηλώσεις ἐπὶ τῇ μνήμῃ τοῦ ἱεροῦ Φωτίου*, Ἀθήναι 1972.
19. *Γενικὴ ἐπισκόπησις τοῦ Σχεδίου Νόμου περὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Δικαστηρίων*, Ἀθήναι 1972.
20. *Τὸ Ἀγγελικὸν Πολίτευμα*, Ἀθήναι 1972.
21. *Ὁ θεσμὸς καὶ τὸ ἔργον τῆς Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου*, Ἀθήναι 1973.
22. *Πόλεμος κατὰ τοῦ Σατανᾶ*, Ἀθήναι 1973.
23. *Σήμερον κρεμάται ἐπὶ ξύλου*, Ἀθήναι 1973.
24. *Ὀδοιπορικὸν τῆς ἐπισήμου ἐπισκέψεως τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος Σεραφεῖμ καὶ τῆς συνοδείας αὐτοῦ εἰς Φανάριον*, Ἀθήναι 1974.
25. *Τύποι καὶ Οὐσία*, Ἀθήναι 1974.
26. *Εἶναι καὶ γιὰ τοὺς μορφωμένους ἡ Πίστις*, Ἀθήναι 1974.
27. *Ἐμποδίζει τὴν Πίστιν ἡ ἐποχὴ μας*, Ἀθήναι 1974.
28. *Χριστιανοὶ μόνο γιὰ ὠρισμένες ὥρες*, Ἀθήναι 1974.
29. *Ἐκκλησία καὶ Νειάτα*, Ἀθήναι 1974.
30. *Συνθήματα ἀπὸ τὸν Ἱερόν Ψαλτήρα*, Ἀθήναι 1974.
31. *Πῶς θὰ εἴμαστε μετὰ θάνατον*, Ἀθήναι 1975.
32. *Τὰ σημάδια τῆς ταπεινοφροσύνης*, Ἀθήναι 1975.
33. *Υπάρχει Θεός*, Ἀθήναι 1975.
34. *Φοβάται ἡ Θρησκεία τὴν Ἐπιστήμη*, Ἀθήναι 1976.
35. *Πρόδωσε ἡ Ἐκκλησία τὴν ἀποστολὴ Της*, Ἀθήναι 1976.

36. Κρίσις στην σύγχρονη οικογένεια, 'Αθήναι 1976.
37. Για ένα επιτυχημένο γάμο, 'Αθήναι 1976.
38. Προβλήματα μέσα στο γάμο, 'Αθήναι 1976.
39. Κυριακάτικοι 'Αντίλαλοι Α', 'Αθήναι 1976.
40. Σύγχρονη μάστιγα τὰ ναρκωτικά, 'Αθήναι 1976.
41. 'Η περί Χριστολογίας Διδασκαλία τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, 'Αθήναι 1976.
42. Μουσικά 'Ανάλεκτα, 'Αθήναι 1976.
43. Ὑμνολογικαὶ μελέται, 'Αθήναι 1976.
44. Μ' ἐρωτοῦν οἱ γονεῖς καὶ ἀπαντῶ, 'Αθήναι 1976.
45. Τὸ Θεῖον Βάπτισμα κατὰ τοὺς Ἱερούς της Ἐκκλησίας Κανόνας, 'Αθήναι 1976.
46. Καυτοὶ διάλογοι, 'Αθήναι 1976.
47. 'Η ἀλήθεια γιὰ τοὺς Ἰεχωβάδες, 'Αθήναι 1976.
48. Τὰ μάγια, 'Αθήναι 1976.
49. Τὸ σέξ στην ὁθόνη, 'Αθήναι 1976.
50. Τὸ σέξ στοῦ πεζοδρόμιου, 'Αθήναι 1976.
51. Κηλίδες στην σύγχρονη κοινωνία, 'Αθήναι 1976.
52. Ἐπαγρύπνησις καὶ εὐθύνη, 'Αθήναι 1976.
53. Ὁ ἐκσυγχρονισμὸς τῆς Ἐκκλησίας, 'Αθήναι 1976.
54. Γιατί ἀπομακρύνονται οἱ νέοι ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία; 'Αθήναι 1976.
55. 'Η κρίση τῆς Δημοκρατίας, 'Αθήναι 1977.
56. 'Η κρίση τοῦ Πολιτισμοῦ μας, 'Αθήναι 1977.
57. Οἱ ἀσθένειες τοῦ Πολιτισμοῦ μας, 'Αθήναι 1977.
58. 'Η εὐθύνη μέσα μας διὰ τὴν ἀθεΐα, 'Αθήναι 1977.
59. Κοινωνικὴ εὐημερία χωρὶς ἠθικὴ ζωή; 'Αθήναι 1977.

60. Σχολιάζοντας τὴν ἐπικαιρότητα, 'Αθήναι 1977.
61. 'Η Ἐκκλησία μπροστὰ στὰ σύγχρονα προβλήματα, 'Αθήναι 1977.
62. Ὁ μοναχισμὸς εἰς τὴν Νεωτέραν Ἑλλάδα, 'Αθήναι 1977.
63. Κυριακάτικοι 'Αντίλαλοι Β', 'Αθήναι 1978.
64. 'Η Ἐκκλησία ἐνώπιον τῶν συγχρόνων ρευμάτων, 'Αθήναι 1978.
65. Χριστιανισμὸς καὶ κοινωνικὰ προβλήματα, 'Αθήναι 1979.
66. Τὸ Θεῖο Πάθος, 'Αθήναι 1979.
67. Μπροστὰ στὴ Φάτνη, 'Αθήναι 1979.
68. «Χριστὸς ναὶ - Ἐκκλησία ὄχι», 'Αθήναι 1979.
69. Χριστιανισμὸς - καπιταλισμὸς - μαρξισμὸς, 'Αθήναι 1979.
70. Τὰ σκάνδαλα τῶν κληρικῶν, 'Αθήναι 1979.
71. Προβλήματα Ἠθικῆς στοῦ ἐπάγγελμα, 'Αθήναι 1979.
72. Πρωτοχρονιάτικοι διαλογισμοί, 'Αθήναι 1980.
73. Ἀληθῶς Ἄνεστη, 'Αθήναι 1980.
74. Ὁ ρόλος τῆς Ἐκκλησίας τὸ 1821, 'Αθήναι 1980.
75. Λαὸς καὶ Ἐκκλησία, 'Αθήναι 1980.
76. «Γκρεμίστε τὴν Ἐκκλησία», 'Αθήναι 1980.
77. Στόχος ἢ ἀλήθεια (Τὰ σκάνδαλα τῶν κληρικῶν), 'Αθήναι 1980.
78. Ὁ ρόλος τῆς Ὀρθοδοξίας στην σύγχρονη πορεία τοῦ ἔθνους, 'Αθήναι 1980.
79. Παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ Σχεδίου Νόμου «Περὶ Ἰσότητος Δικαιωμάτων καὶ Ὑποχρεώσεων Ἑλλήνων καὶ Ἑλληνίδων» (Σχέδιον Γαζή), 'Αθήναι 1980.
80. Γιὰ σὰς ποιὸς εἶναι ὁ Χριστὸς; 'Αθήναι 1980.
81. Παράδοση τοῦ λαοῦ καὶ Ἐκκλησία, 'Αθήναι 1980.

82. Γρηγόριος Ε' - Ὁ ἐθνάρχης τῆς ὀδύνης, 'Αθήναι 1980, 22003.
83. 'Η προσχώρησις εἰς τὸ Διωρθωμένον Ἰουλιανὸν Ἡμερολόγιον (Νέον) εἶναι θέμα δογματικόν; 'Αθήναι 1981.
84. Ἑλληνορθόδοξη αὐτοσυνειδησία, 'Αθήναι 1982.
85. Προβληματισμοὶ στοῦ Χριστιανισμοῦ, 'Αθήναι 1982.
86. Προσεγγίσεις στοῦ Χριστιανισμοῦ, 'Αθήναι 1982.
87. Ἡ ὥρα τῆς Ὀρθοδοξίας, 'Αθήναι 1982.
88. Ἀνιχνεύσεις στοῦ φαινόμενου τῆς ἀθεΐας, 'Αθήναι 1982.
89. Ἀπὸ τὴν ἀγωνία στοὺν ἀγῶνα, 'Αθήναι 1982.
90. Τὸ Διωρθωμένον Ἰουλιανὸν (Νέον) Ἡμερολόγιον καὶ τὸ Γρηγοριανὸν δὲν εἶναι ταυτόσημα, 'Αθήναι 1982.
91. Ἐκκλησία καὶ Πολιτικὸς Γάμος, 'Αθήναι 1982.
92. Ἡ Ἐκκλησία στοῦ λαοῦ, 'Αθήναι 1982.
93. Ἱστορικὴ καὶ Κανονικὴ Θεώρησις τοῦ Παλαιοημερολογητικοῦ Ζητήματος κατὰ τὴν γένεσιν καὶ τὴν ἐξέλιξιν αὐτοῦ ἐν Ἑλλάδι, 'Αθήναι 1982.

94. Ὁ Ἀθηνῶν Σπυρίδων Βλάχος καὶ τὸ Παλαιοημερολογητικόν, 'Αθήναι 1983.
95. Λαὸς καὶ Πίστη, 'Αθήναι 1983.
96. Νεοελληνικὴ Παιδεία καὶ Ἑλληνορθόδοξη Ἀγωγή, 'Αθήναι 1983.
97. Ντοστογιέφσκυ καὶ Μακρυγιάννης χειραγωγὸί μας στην ὑπέρβαση τοῦ ἀδιεξόδου, 'Αθήναι 1983.
98. Πόση ἀλήθεια πρέπει νὰ λέγεται στοὺν ἄρρωστο; 'Αθήναι 1983.
99. Ἐκκλησία καὶ ἀνθρώπινα δικαιώματα, 'Αθήναι 1983.
100. Ὁ Βοστώνης Ἰωακείμ Ἀλεξόπουλος (1923-1930) καὶ ἡ συμβολὴ του εἰς τὴν εἰρήνευσιν τῆς Ἐκκλησίας ἐν Ἀμερικῇ, 'Αθήναι 1984.
101. Πτυχές ἀπὸ τὸ δράμα τῆς Ἐκκλησίας μας, 'Αθήναι 1984.
102. Ἅγιος Κοσμάς ὁ Αἰτωλός, ὁ φλογερὸς διδάχος, 'Αθήναι 1984.
103. Ἐκκλησία καὶ Ἔθνος, 'Αθήναι 1984.
104. Λαὸς καὶ Ἐκκλησία, 'Αθήναι 1984.
105. Ἐκκλησία διωκομένη, 'Αθήναι 1984.
106. Διεκκλησιαστικά - Διορθόδοξα, 'Αθήναι 1984.
107. Οἱ κληρικοὶ μας, 'Αθήναι 1984.
108. Ἐκκλησία καὶ κοινωνικὴ προσφορά, 'Αθήναι 1984.
109. Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία, 'Αθήναι 1984.
110. Ἐκκλησία καὶ οἰκονομικά, 'Αθήναι 1984.
111. Λιμὸς ἐπερχόμενος, 'Αθήναι 1984.
112. Τὰ βασανιστήρια, μάστιγα τῆς προσωπικότητος, 'Αθήναι 1984.
113. Προβληματισμοὶ ἀπὸ τὴν ἐξέλιξη τῆς Γενετικῆς Τεχνολογίας, 'Αθήναι 1984.

114. Η κρίση ταυτότητας του Νεωτέρου Έλληνισμού, 'Αθήναι 1985.
115. Η διχασμένη προσωπικότητα της ελληνικής μας παιδείας, 'Αθήναι 1985.
116. Μπροστά στο σέξ με εθύνη, 'Αθήναι 1985.
117. Οί φέρουσες ή ύποκαθιστώσες μητέρες από χριστιανική άποψη, 'Αθήναι 1985.
118. Ρατσισμός: λεηλασία της ανθρώπινης ψυχής, 'Αθήναι 1986.
119. Έλληνική Όρθοδοξία και έθνική αυτοσυνειδησία, 'Αθήναι 1986.
120. Σχεδιάσμα αυτόκριτικής, 'Αθήναι 1986.
121. Παραθρησκευτικοί ολοκληρωτισμοί και άνθρωπινα δικαιώματα στην Ελλάδα, 'Αθήναι 1986.
122. Νεώτερες άποψεις περι εϋθανασίας, 'Αθήναι 1986.
123. Όρθόδοξος Μυστικισμός, Βόλος 1987.
124. Η πρόκληση του 21ου αιώνα, Βόλος 1987.
125. Ο ρόλος του «Πρώτου» εις την Έκκλησιάν της Ελλάδος, 'Αθήναι 1987.
126. Προς μία αυτόδύναμη και ελεύθερη Έκκλησία στην Ελλάδα, 'Αθήναι 1987.
127. Ηλεκτρονικοί ύπολογιστές και άνθρωπινα δικαιώματα, 'Αθήναι 1987.
128. Οί μεταμοσχεύσεις από χριστιανική άποψη, Βόλος 1987.
129. Το σύνδρομο της μοναξιάς και ή κατά τους Πατέρες ύπερβασή του, 'Αθήναι 1988.
130. Όρος επιβίωσης, 'Αθήναι 1988.
131. Αντιρρησίες συνειδήσεως - θεολογική, συνταγματική, πολιτική και κοινωνική θεώρηση, 'Αθήναι 1988.
132. Τεχνητή γονιμοποίηση και χριστιανική Ηθική, 'Αθήναι 1988.

133. Βασικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα της Βυζαντινής Μουσικής, 'Αθήναι 1988.
134. Έρέθισμα αυτοσυνειδησίας - Ό άκέραιος και επίκαιρος Παπαδιαμαντικός λόγος, 'Αθήναι 1989.
135. Χρέος επώδυνον, 'Αθήναι 1989.
136. Προτάσεις για την αναβάθμιση της Εκκλησιαστικής Εκπαιδεύσεως, 'Αθήναι 1989.
137. Βασικά σημεία Ηθικής Ιατρικής Δεοντολογίας, 'Αθήναι 1989.
138. Η Ελλάδα στο στόχαστρο των ... Έλλήνων, 'Αθήναι 1990.
139. Τα άθεα γράμματα και ή σύγχρονη πορεία του έθνους, 'Αθήναι 1990.
140. Τα δικαιώματα του παιδιού και οί παραβιάσεις των, 'Αθήναι 1990.
141. Έρευνες και πειράματα επί του έμβρύου, ή ευρωπαϊκή πρακτική και μία Όρθόδοξη θέση, 'Αθήναι 1990.
142. Άμφισβητήσεις της συνταγματικότητας των νομοθετικών επεμβάσεων της Πολιτείας επί της Έκκλησίας, Θεσσαλονίκη 1990.
143. Τα Κανονικά Δίκαια Πνευματικού και Ηγουμενής εις τας Γυναικείας Μοναστικές Άδελφότητας, Θεσσαλονίκη 1991.
144. Τα προβλήματα της Ηνωμένης Ευρώπης και ή συμβολή των χριστιανών νέων εις την αντιμετώπισιν των, 'Αθήναι 1991.
145. Σάλπισμα έγερτήριο, 'Αθήναι 1991.
146. Παιδεία: έσχάτη ώρα, 'Αθήναι 1991.
147. Η ελευθερία της θρησκευτικής συνειδήσεως στο Ισλάμ, 'Αθήναι 1991.
148. Διαθρησκευτική θεώρηση των μεταμοσχεύσεων, 'Αθήναι 1991.

149. Έκκλησία: ή έσχατη έλπίδα της νέας γενιάς, 'Αθήναι 1991.
150. «Άπέσβετο και λάλον ύδωρ». Για μία έθνική άφύπνιση, 'Αθήναι 1991.
151. Τα άνθρωπινα δικαιώματα των θρησκευτικών και έθνικων μειονοτήτων, 'Αθήναι 1992.
152. Έγκεφαλικός ή καρδιακός θάνατος; 'Αθήναι 1992.
153. Η συμβολή των ελλήνων Τεραρχών της Μακεδονίας στην ευόδωση του «Μακεδονικού Άγώνα», 'Αθήναι 1993.
154. Συνέλληνες, πώς εφθάσαμεν εδώ; 'Αθήναι 1993.
155. Η Έκκλησία μπροστά στην πρόκληση του AIDS. 8 σημεία προσέγγισης, 'Αθήναι 1993.
156. Το δικαίωμα των προσφύγων στο Άσυλο και ή ξενοφοβία. Η άποψη της Έκκλησίας, 'Αθήναι 1993.
157. Τάξις Έσπερινού, Όρθρον και Θ. Λειτουργίας ιεροουργούντος Άρχιερέως, Βόλος 1993.
158. «Νά σās ζήσει», 'Αθήναι 1993.
159. «Καλοστεριωμένοι», 'Αθήναι 1993.
160. Έκ του θανάτου εις την ζωήν, 'Αθήναι 1993.
161. Καταστροφικές λατρείες, 'Αθήναι 1994.
162. Ό απάνθρωπος Άνθρωπισμός του κόσμου και ό Θεάνθρωπος Χριστός της Όρθοδοξίας - Μία αντιπαράθεση σε αναφορά προς τον Ντοστογιέφσκυ, 'Αθήναι 1994.
163. Οί δέκα φαραωνικές πληγές της ελληνικής Παιδείας, 'Αθήναι 1994.
164. «Ανάρμοστος» προσηλυτισμός και θρησκευτική ελευθερία κατά την νομολογίαν του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Άνθρωπίνων Δικαιωμάτων, 'Αθήναι 1994.

165. Το δικαίωμα σε έναν αξιοπρεπή θάνατο, 'Αθήναι 1994.
166. AIDS: «Άληθεύοντες εν αγάπη» - Για μία στάση ευθύνης, συλλογικής και άτομικής, 'Αθήναι 1994.
167. Η Ευρώπη των πνευματικών αξιών και ό ρόλος των ελλήνων Όρθόδοξων και της Παιδείας μας, 'Αθήναι 1995.
168. Αντιρρησίες συνειδήσεως. Η ευρωπαϊκή δικαϊκή πρακτική, 'Αθήναι 1995.
169. Κλωνοποίηση και DNA: στην ύπηρεσία της ζωής ή του ολέθρου; 'Αθήναι 1995.
170. Πώς περνούν οί Έλληνες την Κυριακή τους; Βόλος 1995.
171. Πώς πρέπει να στεκόμαστε μέσα στην Έκκλησία; Βόλος 1995.
172. Τα ναρκωτικά: ή μάστιγα που πουλάει, Βόλος 1996.
173. Το Πρόσφορο - Το Άντίδωρο, Βόλος 1995.
174. Γιατί ανάβουμε καντήλι στο σπίτι, κερι στην Έκκλησία; Βόλος 1996.
175. Το κάπνισμα: ένας γλυκός τύραννος ή ένας ακριβοπληρωμένος φονιάς; Βόλος 1996.
176. Το Όρθόδοξο Ηθος: προοπτικές ποιοτικής αναβάθμισης της ζωής μας, 'Αθήναι 1996.
177. Το άλλοτριωμένο σωφρονιστικό μας σύστημα, 'Αθήναι 1996.
178. Το ιατρικό άπόρρητο: ή έκταση της εφαρμογής του και τα νέα ηλεκτρονικά δεδομένα που το αποτελούν, 'Αθήναι 1996.
179. Ό 4ος πυλώνας της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 'Αθήναι 1996.
180. Η σύγχρονη θεωρία του Huntington και ή δική μας θέση, 'Αθήναι 1997.

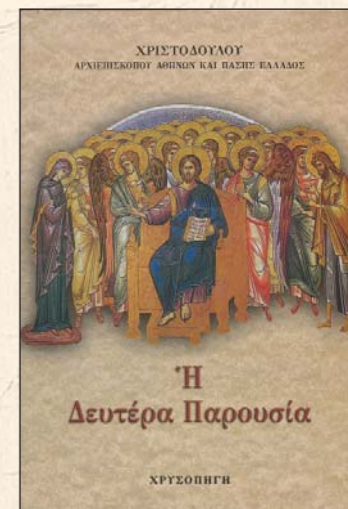
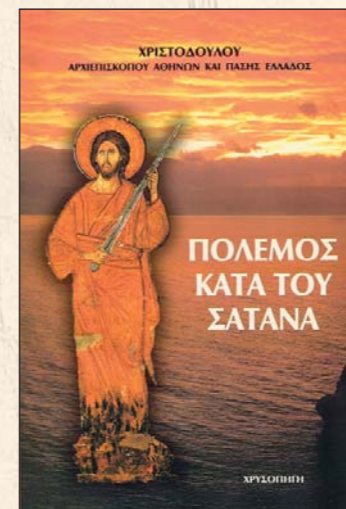
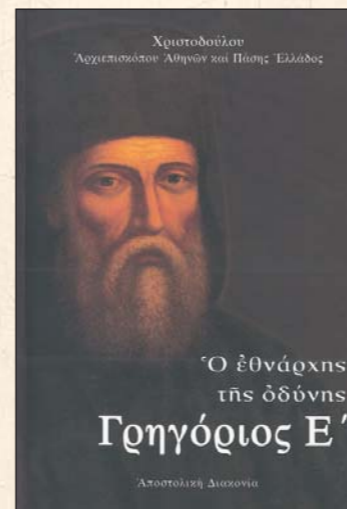
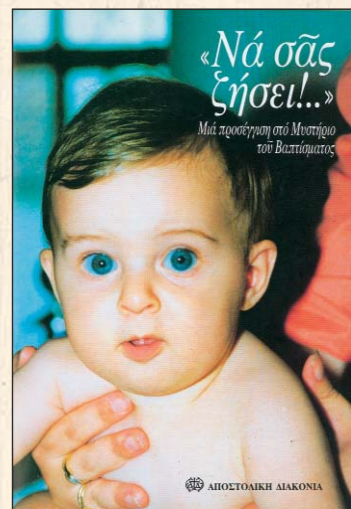

181. *Η προσέλευση στη Θεία Μετάληψη*, Βόλος 1997.
 182. *Εύγονική, ήθικοι προβληματισμοί και προοπτικές*, Βόλος 1997.
 183. *Η Συνθήκη Σένγκεν εν σχέσει με τὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα και τὴν θρησκευτικὴ ἐλευθερία*, Βόλος 1997.
 184. *Τὰ θαύματα ὡς θεραπευτικὴ πρακτικὴ στὸ Βυζάντιο*, Ἀθῆναι 1997.
 185. *Ὁ τέταρτος πυλώνας. Ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ ἡ Εὐρώπη*, Ἀθῆναι 1997.
 186. *Μετα-νεωτερικότητα, ὀλισθητικὴ παγκοσμιοτητα ὑπὸ τὸ φῶς τῆς Ἑλληνορθοδοξίας*, Ἀθῆναι 1998.
 187. *Ἡ Ὀρθοδοξία, ὄρος ἐπιβίωσης τοῦ ἑλληνισμοῦ*, Βόλος 1998.
 188. *Λόγος εὐθύνης*, Ἀθῆναι 1999.
 189. *Ἀπὸ χῶμα καὶ οὐρανό*, Ἀθῆναι 1999.
 190. *Ὀρθόδοξον ἦθος*, Ἀθῆναι 2000.
 191. *Μηνύματα Πίστεως*, Ἀθῆναι 2000.
 192. *Τὸ πνεῦμα μὴ σβέννυτε*, Ἀθῆναι 2003.
 193. *Ἑλληνισμὸς προσήλυτος: ἡ μετάβαση τοῦ ἑλληνισμοῦ ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα στὸν χριστιανισμό*, Ἀθῆναι 2004.
 194. *Πέρα ἀπὸ τὸ σύνορο*, Ἀθῆναι 2006.
 195. *Ἡ ἀλήθεια γιὰ τὰ μάγια*, Ἀθῆναι 2006.
 196. *Ἡ Β' Παρουσία*, Ἀθῆναι.
 197. *Ἡ μετὰ θάνατον ζωὴ*, Ἀθῆναι.
 β. Ἄρθρα
 198. «Διδάγματα Χριστουγέννων», *Ἐφημέριος ΙΔ'* (1966) 996-999.

199. «Τὸ 1965 ἐλεγχόμενο», *Ἐφημέριος ΙΔ'* (1967) 6-9.
 200. «Γνωριμία με τὸν Ὀρθόδοξο Μοναχισμό», *Ἐφημέριος ΙΔ'* (1970) 484-488, 521-525, 607-608, 632-636, 660-662 *ΙΘ'* (1971) 20-23, 49-53, 79-80, 112-114, 159-161, 265-268, 308-310, 343-345, 375-377, 470-471, 535-538, 694-700, 743-750" *Κ'* (1972) 28-34, 111-116, 176-180, 234-238, 330-334, 395-398, 436-439, 660-664, 700-704, 745-748" *ΚΑ'* (1973) 24-28, 85-88, 142-144, 190-191, 239-242, 289-293, 350-351, 387-391, 434-436, 481-485, 575-578.
 201. «Μπροστὰ στὰ συμπτώματα τῆς ἐποχῆς», *Ἐφημέριος ΙΗ'* (1970) 304-307.
 202. «Ἡ συμβολὴ τῶν μετὰ τὴν Ἄλωσιν μονῶν καὶ μοναχῶν εἰς τὴν Ἑθνικὴν Παλιγγενεσίαν», *Θεολογία ΜΒ'* (1971) 207-228.
 203. «Στιγμιότυπα. Ἀπὸ τὴν περιοδείαν τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Ἱερωνύμου στὰ ἀκριτικὰ χῶματα», *Ἐφημέριος ΙΘ'* (1971) 566-574.
 204. «Προσκύνημα ὀφειλῆς εἰς Ἀγίαν Λαύραν - Μέγα Σπήλαιον», *Ἐφημέριος Κ'* (1972) 639-649.
 205. «Ὁ μοναχικὸς βίος εἰς τὴν νεωτέραν Ἑλλάδα», *Ἐφημέριος ΚΑ'* (1973) 677-681" *ΚΒ'* (1974) 74-77, 156-160, 221-224, 270-274, 332-337, 398-402, 443-446, 473-476, 537-542, 603-605, 650-651, 682-684" *ΚΓ'* (1975) 19-20, 43-44, 90-92, 123-125, 170-174, 202-203, 233-236, 266-267, 301-302, 330-331, 361-363, 397-398, 428-429" *ΚΔ'* (1976) 20-22, 59-60, 123-125, 154-155, 203-204, 235-237, 299-300, 334-336, 365-367, 400-401, 429, 430" *ΚΕ'* (1977) 13-14, 51-52, 83-

84, 115-116, 146-148, 179-180, 210-211, 243-246, 282-284, 315-317, 349-351, 406-409, 467-470" *ΚΣΤ'* (1978) 16-21, 67-69, 151-154, 175-176, 223-224, 268-269, 306-308, 472-473, 521-523, 555-557.
 206. «Ὀδοιπορικὸν τῆς ἐπισήμου ἐπισκέψεως τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κ. Σεραφεῖμ Α' καὶ τῆς συνοδείας αὐτοῦ εἰς Φανάριον» (16-22 Μαρτίου 1974)», *Ἐκκλησία ΝΑα'* (1974) 165-177, 212-236.
 207. «Ἡ περὶ χριστολογίας διδασκαλία τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ (ἐκ τοῦ Γ' Βιβλίου τῆς ἑαυτοῦ Ἐκδόσεως ὀρθόδοξου πίστεως)», *Ἐκκλησία ΝΒα'* (1975) 150-152, 196, 217-218, 237-239, 334-336, 372-374" *ΝΓα'* (1976) 33, 70-72.
 208. «Τὸ θεῖον βάπτισμα κατὰ τοὺς ἱερούς τῆς Ἐκκλησίας κανόνας», *Ἐκκλησία ΝΓα'* (1976) 132-133, 166-167, 188-190, 211-213, 235-237, 268-270, 319-320, 383-384, 420-422, 445-446.
 209. «Γνωμαὶ περὶ τοῦ αὐτομάτου διαζυγίου. Ἐπαγρύπνησις καὶ εὐθύνη», *Ἐφημέριος ΚΕ'* (1977) 545-550.
 210. «Ἡ Ἐκκλησία ἐνώπιον τῶν συγχρόνων ρευμάτων», *Ἐκκλησία ΝΕα'* (1978) 523-535.
 211. «Πολιτικὸς γάμος καὶ Ἐκκλησία», *Ἐκκλησία ΝΣΤα'* (1979) 300-303.
 212. «Ὁ ρόλος τῆς Ὀρθοδοξίας στὴν σύγχρονη πορεία τοῦ ἔθνους», *Ἐκκλησία ΝΖα'* (1980) 105-107.
 213. «Παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ Σχεδίου Νόμου Περὶ τροποποιήσεως διατάξεων τοῦ Ἀστικοῦ Κώ-

δικος πρὸς ἐφαρμογὴν τῆς κατὰ ἄρθρον 4 παρ. 2 τοῦ Συντάγματος ἰσότητος δικαιωμάτων καὶ ὑποχρεώσεων Ἑλλήνων καὶ Ἑλληνίδων», *Ἐκκλησία ΝΖα'* (1980) 300-312.
 214. «Χριστὸς ναί, Ἐκκλησία ὄχι», *Ἐφημέριος ΚΘ'* (1981) 2.
 215. «Κουτὰ στοὺς νέους. Ἡ εὐθύνη τῶν νέων μας», *Ἐφημέριος ΚΘ'* (1981) 123.
 216. «Ὁ Ὀρθόδοξος Μοναχισμὸς», *Ἐφημέριος ΚΘ'* (1981) 210.
 217. «Ἐκκλησία καὶ πολιτικὸς γάμος», *Ἐκκλησία ΝΘα'* (1982) 41-56.
 218. «Νεοελληνικὴ παιδεία καὶ ἑλληνορθόδοξὴ ἀγωγή», *Ἐκκλησία ΞΑ'* (1983) 64-68.
 219. «Λιμὸς ἐπερχόμενος», *Ἐκκλησία ΞΑα'* (1984) 114-119.
 220. «Ἡ ἰσότης τῶν δύο φύλων ἐξ ἐπόψεως Ὀρθόδοξου», *Ἐκκλησία ΞΒα'* (1985) 666-668" *ΞΓα'* (1987) 209-210.
 221. «Ἡ συμμετοχὴ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸ Forum διὰ τὴν εἰρήνην», *Ἐκκλησία ΞΔα'* (1987) 209-210.
 222. «Ἠθικὰ καὶ δεοντολογικὰ προβλήματα στὴν τεχνητὴ γονιμοποίηση. Θεολογικὴ - ἐκκλησιαστικὴ ἀποψη», *Ἐκκλησία ΞΕα'* (1985) 345-347, 375-377.
 223. «The role of Protos or Primate in the Church of Greece», *Θεολογία ΝΘ'* (1988) 230-245.
 224. «Ἰωάννου Μ. Κονιδάρη, Ὁ Νόμος 1700/1987 καὶ ἡ πρόσφατὴ κρίση στὶς σχέσεις Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας», Ἀθῆναι 1986» (βιβλιοκριτικὴ), *Θεολογία ΝΘ'* (1989).

Φωνή μέσα από τὸν πόνο για τὸ μυστήριο τοῦ πόνου*

Ἡ Ἐπιστολή τοῦ Σεβασμιωτάτου πρὸς τὸν Ἀρχιεπίσκοπο

Ναύπακτος, 29 Ὀκτωβρίου 2007

Μακαριώτατε,

Με τὴν ἐπάνοδό Σας εἰς τὰ ἴδια, θὰ ἤθελα νὰ εὐχηθῶ ὁ Θεὸς νὰ Σᾶς δίνη δύναμη, ὑπομονή, ἐμπνευση καὶ τὴν κατ' ἄμφω υγεία.

Περνᾶτε μιὰ ἀπὸ τὶς πιὸ δύσκολες περιόδους τῆς ζωῆς Σας καὶ ἀπ' ὅ,τι βλέπω τὴν ἀντιμετωπίζετε με ἀνδρεία καὶ πίστη στὸν Θεό. Τὰ κηρύγματα ποὺ ἔχετε κάνει μέχρι τώρα, οἱ ποιμαντικές ἐπισκέψεις στὰ Νοσοκομεία, ἡ ἀγάπη Σας πρὸς τὴν Ἐκκλησία ἀπὸ τὴν παιδικὴ ἡλικία, ὁ ζῆλος Σας κατὰ τὴν μοναχικὴ καὶ ἱερατικὴ διακονία καὶ πρὸ παντὸς ἡ συμμετοχῆ Σας στὶς εὐχαριστιακές συνάξεις, ἐπηρέασαν τὸν ψυχικὸ Σας κόσμο, ὁ ὁποῖος προβάλλεται αὐτὴν τὴν περίοδο καὶ ἐμπνέει τὸν λαό.

Πράγματι, τίποτε δὲν χάνεται ἀπὸ τὰ βιώματα ἐκεῖνα ποὺ ζοῦμε σὲ ἔντονες πνευματικὲς καὶ ψυχικὲς ἀνατάσεις. Οἱ ἔντονες προσευχές, ἔστω καὶ μερικῶν στιγμῶν, δὲν χάνονται, τὶς βρίσκουμε μπροστὰ μας καὶ περνοῦν στὴν αἰωνιότητα. Εἶμαι βέβαιος ὅτι ἀφιερῶσατε τέτοιες στιγμὲς στὸν Θεό, κατὰ τὴν ἐφηβικὴ Σας ἡλικία καὶ τὰ μετέπειτα χρόνια, ὅπως στὸν Ἱερό Ναὸ τῆς Ἁγίας Ζώνης, στὰ Μετέωρα, στοὺς Ναοὺς ὅπου λειτουργοῦσατε ὡς Διάκονος, Πρεσβύτερος καὶ Ἐπίσκοπος, ἀλλὰ καὶ στὴν ἡσυχὴ ἀτμόσφαιρα τοῦ κελλιῦ Σας.

* Ἀλλωστε, ὅπως γνωρίζετε προσωπικὰ αὐτὴν τὴν περίοδο, ὁ πόνος δὲν εἶναι μιὰ ἀπλή ἀτομικὴ δοκιμασία, ἀλλὰ μυστήριο ποὺ ἀποκαλύπτει ἄλλες πλευρὲς τῆς ζωῆς, εἶναι μιὰ κλήση γιὰ νὰ βιώση κανεὶς τὸν λυτρωτικὸ πόνο τοῦ Χριστοῦ, νὰ βιώση τὸ μυστήριο τοῦ Σταυροῦ καὶ τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ. Γι' αὐτὸ ἔλεγε ὁ Ντοστογιέφσκι: «Πάσχω-πονῶ, ἄρα ὑπάχω». Μέσα σ' αὐτὴν τὴν προοπτικὴ πάντοτε μοῦ ἔκανε ἐντύ-

* Στὴν ἐφημερίδα «Ἐκκλησιαστικὴ Παρέμβαση», ποὺ ἐκδίδεται ἀπὸ τὴν Τ.Μ. Ναυπάκτου καὶ Ἁγίου Βλασίου, στὸ φ. Νοεμβρίου διαβάσαμε ὑπὸ τὸν ἴδιο τίτλο τὶς δύο ἐπιστολὲς ποὺ παρατίθενται ἐδῶ. Κείμενα συνταρακτικὰ ἀπὸ πνευματικὴ ἀποψη, ποὺ με τὴν ἀδεια τοῦ Σεβασμιωτάτου κ. Ἱεροθέου παραθέτομε ἐδῶ.

Ἡ ἀπάντηση τοῦ Ἀρχιεπισκόπου πρὸς τὸν Σεβασμιώτατο

Ἐν Ἀθήναις τῆ 2α Νοεμβρίου 2007

Σεβασμιώτατε καὶ ἀγαπητὴ ἐν Χριστῷ ἀδελφὴ κ. Ἱερόθεε,

Ἐλαβον τὴν ἐπιστολήν σας καὶ τὸ νέο πόνημα γιὰ τὸν Γέροντα Σωφρόνιο καὶ ἐκ βάθους καρδίας σᾶς εὐχαριστῶ.

Πολλὴν συγκίνησιν μοῦ δώσατε με τὴν ὡραία καὶ μεστήν θεολογικὸν στοχασμὸν ἐπιστολήν σας τὴν ὁποίαν με περισσὴν ἀγάπην γράψατε πρὸς τὴν ταπεινότητά μου. Ἐγκύψατε στὴ δοκιμασία μου καὶ ἀφήσατε καὶ τὴν ἰδικήν σας διάθεσιν καὶ σκέψιν νὰ ἔλθει πλησίον μου τοῦτες τὶς μέρες καὶ ὥρες ποὺ με ταλαιπωρεῖ ἡ ἀσθένεια. Οἱ ὀλόθερμες εὐχαριστίες μου εἶναι πολλές καὶ τῶ ὄντι οἱ γραμμὲς ποὺ διατυπώνετε ὄχι στὸ ἄψυχο χαρτί ἀλλὰ στὴν ψυχὴ μου ἀποτελοῦν γιὰ μένα στήριγμα καὶ βακτηρία καὶ βάλαμο καὶ στηριγμὸ ὡς τοῦ Κυρηναίου.

Δὲν σᾶς κρύβω ὅτι ὅλο αὐτὸ τὸ χρονικὸ διάστημα ἀπὸ τὸν μῆνα Ἰούνιο ποὺ εἰσῆλθον γιὰ πρώτη φορὰ στὸ Ἀρεταίειον Νοσοκομεῖον ἔχω μιὰν πνευματικὴν μεταστροφήν μέσα μου. Νοιώθω ὅτι ἡ δυσχερεστάτη αὐτὴ ἀσθένεια εἶναι ἐπίσκεψη τοῦ Θεοῦ. Ἐχω τὴν αἴσθησιν τῆς φθαρτότητας καὶ τῆς θνητότητας τοῦ ἀνθρώπου. Ξέρω, εἶμεθα ταξιδιώτες μέσα στὸ πέλαγος τῆς παρουσίας ζωῆς καὶ τώρα τὰ ἄγρια κύματα τῆς ἀσθενείας κτυποῦν. Ὅμως στὸ καράβι, Κυβερνήτης εἶναι ὁ Χριστός. Γι' αὐτὸ «πέποιθα τῷ Κυρίῳ». Ἐχω βεβαίαν τὴν ἐσωτερικὴν πληροφορίαν ὅτι ὁ Θεὸς δὲν μ' ἐγκατέλειψε, ἀλλ' εἶναι μετ' ἐμοῦ τώρα πολὺ περισσότερον εὐρισκομένου ἐν θλίψει καὶ μ' ἐνισχύει, μ' ἐνθαρρύνει, μοῦ χαρίζει ὑπομονή, καρτερία, ὀλιγόστευση τοῦ πόνου, γλυκασμόν, παρηγορίαν καὶ ἔκβασιν.

Ὁ μεγάλος Πονεμένος, ὁ Κύριος, ὁ Ἐσταυρωμένος εἶναι Ἐκεῖνος ποὺ με γεμίζει ἐλπίδα. Πόσο γλυκὰ ἤχουν μέσα μου τὰ λόγια: «Αὐτὸς τὰς ἀσθενείας ἡμῶν ἔλαβε καὶ τὰς νόσους ἐβάστασε». Πραγματικὰ με τὴν ἀσθένειά μου ἔχω ἐγκληματισθεῖ στὸ χάρο τῆς θείας ἀγάπης καὶ

ἀρχίζω νὰ καταλαβαίνω πόσο μεγάλο μυστήριο εἶναι ὁ πόνος. Τώρα δυσκολοερμήνευτες φράσεις τῆς ἁγίας Γραφῆς, ἀκατανόητα καὶ μυστηριώδη λόγια προσεγγίζονται κάπως καλλίτερα καὶ καθίστανται πιὸ κατανοητά. Εἶναι τῶν Παροιμιῶν: «Ὅσπερ δοκιμάζεται ἐν καμίνῳ ἄργυρος καὶ χρυσὸς οὕτως ἐκλεκταὶ καρδίαι παρὰ Κυρίῳ». Εἶναι τὸ ψαλμικόν: «Ἐπικάλεσαί με ἐν ἡμέρᾳ θλίψεως καὶ ἐξελοῦμαι σε καὶ δοξάσεις με». Εἶναι φοβερὰ τὰ λόγια τοῦ Ἀποστόλου τῶν Ἑθνῶν Παύλου: «Ὅς λυπούμενοι, αἰεὶ δὲ χαίρομεν», «Ὅν ἀγαπᾷ Κύριος παιδεύει», «Καυχώμεθα ἐν ταῖς θλίψεσιν», «Ἐδόθη μοι σκόλοψ τῆ σαρκί» καὶ τὸ καταπληκτικόν «ἡ γὰρ δύναμίς μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται». Τὰ σκέπτομαι, τὰ μελετῶ, τὰ ζῶ στὴ σάρκα μου. Ἐτσι θέλησε ὁ Θεός. Δὲν ἀγανακτῶ καὶ δὲν λέγω τι οὐδέν. Ξέρω ὁ Θεὸς θέτει τὴν θεϊκὴ Του σφραγίδα πάνω μου. Ἰσχύει ὁ λόγος τῆς Φιλοκαλίας «Ὅν τρόπον μὴ θερμανθεῖς ἢ μαλαχθεῖς ὁ κηρὸς ἐπὶ πολὺ, οὐ δύναται τὴν ἐπιτιθεμένην αὐτῷ σφραγίδα δέξασθαι, οὕτως οὐδὲ ἄνθρωπος, ἐὰν μὴ διὰ πόνων καὶ ἀσθενειῶν δοκιμασθῆ, οὐ δύναται χωρῆσαι τῆς τοῦ Θεοῦ ἀρετῆς τὴν σφραγίδα». Προσεύχομαι, ὑπομένω, ἐλπίζω ἀλλὰ καὶ δάκρυ ἀγάπης γιὰ τὸν παιδιόθεν Ἁγαπημένον Νυμφίον τῆς ψυχῆς μου τὸν Χριστὸν ἀφήνω νὰ κυλήσει καθ' ἐκάστην γι' Αὐτὸν καὶ τὴν ἁγίαν Του Ἐκκλησίαν.

Συνήθως τὸ βαρὺ φορτίο τῆς ἀσθενείας, ὅπως ἡ ἰδική μου, γίνεται βαρύτερο ὅταν ὑπάρχει ἡ ἀδιαφορία, ἡ ἐγκατάλειψη, ἡ μοναξιά. Δόξα τῷ Θεῷ ὅμως δὲν συμβαίνει αὐτό. Τοῦναντίον, σύμπασα ἡ σεπτὴ Ἱεραρχία, ὁ Ἱερός κληρὸς, οἱ μοναχοί, οἱ μοναχές, ὁ πιστὸς καὶ εὐσεβὴς λαὸς τοῦ Θεοῦ εἶναι κοντὰ μου. Τοὺς εὐχαριστῶ. Καὶ ἐσᾶς ὅλως ἰδιαιτέρως.

«Ἐμαντῶ ἔδωκα Θεῷ». Αὐτὸς ὁ λόγος τοῦ πονεμένου θεολόγου, τοῦ Γρηγορίου, εἶναι τώρα καὶ ὁ ἰδικός μου ἀρχιεπισκοπικὸς λόγος. Εὐχεσθε.

† ὁ Ἀθηνῶν Χριστόδουλος

Ο ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΣ ΚΑΙ Η ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΜΑΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ

Του Κωνσταντίνου Χολέβα

Ο ΜΑΚΑΡΙΣΤΟΣ Ἀρχιεπίσκοπος Χριστόδουλος πίστευε στην ἄρμονική συνύπαρξη τῆς παραδόσεως με τὴν ἀνανέωση. Ἀφ' ἐνός μὲν ἔκανε συχνές ἀναφορές στὴν ἱστορία μας, στὴν γλῶσσα μας καὶ στὴν πολιτιστικὴ μας κληρονομιά. Ἀφ' ἑτέρου δὲ ἔδωσε ὄθηση στὴν ἐκκλησιαστικὴ ἀξιοποίηση τοῦ Διαδικτύου καὶ τῶν νέων Τεχνολογιῶν, συνετέλεσε στὴν ἵδρυση τῆς Εἰδικῆς Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς Βιοηθικῆς, ἔφερε τὴν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος πλησιέστερα πρὸς τὴν Εὐρωπαϊκὴ Ἐνωση, χρησιμοποίησε λόγο κατανοητὸ ἀπὸ τοὺς νέους ἀνθρώπους. Ἡ ἀνησυχία του γιὰ τὶς ἀρνητικὲς πτυχές τῆς παγκοσμιοποιήσεως καὶ γιὰ τὸν κίνδυνο ἰσοπεδώσεως τῆς ἐθνικῆς καὶ πολιτιστικῆς ταυτότητος τοῦ κάθε λαοῦ τὸν ὀδήγησε σὲ μία σειρά κειμένων, ὁμιλιῶν καὶ ἐνεργειῶν ποὺ τόνωσαν τὴν ἱστορικὴ μας μνήμη καὶ βελτίωσαν τὴν ἐπαφή μας μετὰ τὴν διαχρονικὴ ἑλληνορθόδοξη παράδοσή μας.

Ἦδη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ, κατὰ τὴν ὁποία ὑπηρετοῦσε ὡς νέος Ἀρχιεπίσκοπος καὶ Γραμματεὺς τῆς Ἱερᾶς Συνόδου ὁ μακαριστὸς Ἀρχιεπίσκοπος ἔδειξε τὴν ἀγάπη του γιὰ τὴν ἱστορία τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας καὶ γενικότερα γιὰ τὴν διερεύνηση τῆς πολιτιστικῆς μας ἰδιοπροσωπείας. Τὸ 1971 μετὰ τὴν εὐκαιρία τοῦ ἑορτασμοῦ τῶν 150 ἐτῶν ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821 ὁ τότε Ἀρχιεπίσκοπος Χριστόδουλος Παρασκευαΐδης συνέγραψε μελέτη μετὰ τίτλο: «Μελέτιος ὁ Πηγᾶς». Ἡ μελέτη αὐτὴ ἐξεδόθη ἀπὸ τὴν Ἱερὰ Σύνοδο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀναφέρεται σὲ μία μεγάλη μορφή τῆς Ἐκκλησίας μας κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας. Ὁ Μελέτιος Πηγᾶς ἀπὸ τὴν Κρήτη (1549-1601) ἔφθασε μέχρι τὸ ἀξίωμα τοῦ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας καὶ τοῦ «Ἐπιτηρητοῦ» τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου.

Στὴν σελίδα 37 τοῦ ἐν λόγω βιβλίου ὁ μακαριστὸς Ἀρχιεπίσκοπος διατυπώνει τὶς ἀπόψεις του γιὰ τὸν ρόλο τῆς Ἐκκλησίας μας στὴν διαφύλαξη τῆς ἐθνικῆς μας ταυτότητος, ἀπόψεις τεκμηριωμένες, ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ

τὴν παράθεση τῆς σχετικῆς βιβλιογραφίας. «Εἶναι σφάλμα νὰ πιστεύωμεν ὅτι ὁ Ἕλληνισμὸς ἔσωσε τὴν Ὀρθοδοξίαν. Τὸ ἀψευδὲς διδάγμα τῆς ἱστορίας εἶναι διαφορετικόν. Διότι ἡ Ὀρθοδοξία ἐν τῷ χώρῳ τοῦ Ἕλληνισμοῦ διέσωσεν εἰς τὰ στήθη τῶν ὑποδούλων τὰ σπέρματα τοῦ πατριωτισμοῦ καὶ ἐξέθρεψεν ἀπαλῶς εἰς τὰ μύχια αὐτῶν τὴν μετὰ πείσματος προσήλωσιν εἰς τὰ αἰώνια καὶ ἱερά πιστεύματα τοῦ Γένους, συνταυτίσασα ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ Ἕλληνος τὰς ἐννοίας τῆς Πίστεως καὶ τῆς Πατρίδος. Οἱ Ὀρθόδοξοι κληρικοὶ ἐν Κρήτῃ ὑπῆρξαν ἐκεῖνοι, πρὸς τοὺς ὁποίους προσέβλεπον μεθ' ὄλων αὐτῶν τῶν μυχιατῶν προσδοκιῶν οἱ ἐνετοκρατούμενοι, καὶ ὑπῆρξαν ἐπὶ πλέον ἐκεῖνοι, οἵτινες κατόρθωσαν νὰ καλλιεργήσουν τὰ ὁποῦδήποτε εὐρεθέντα ἀγαθὰ σπέρματα ἐν ταῖς καρδίαις ἰδία τῶν νέων, τοὺς ὁποίους ἐνέπνευσαν καὶ καθωδήγησαν διὰ νὰ καταστήσουν καὶ τοὺτους κοινωνοὺς τῶν ἰδίων ἰδεῶν καὶ φορεῖς τῶν αὐτῶν πιστευμάτων καὶ ἰδεῶν, ὧν ἕνεκα ἐμεγαλουργήσε τὸ Ἔθνος ἐν τῇ ἱστορικῇ του πορείᾳ».

Ὡς Μητροπολίτης Δημητριάδος καὶ ὡς Ἀρχιεπίσκοπος τόνιζε πάντοτε τὴν ἀνάγκη νὰ ἐμπνεόμεθα ἀπὸ τὴν ἱστορία μας καὶ τὴν ἑλληνορθόδοξη ταυτότητά μας, χωρὶς ὅμως νὰ παραβλέπουμε τὴν Οἰκουμεικότητα τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ τὸ πανανθρώπινο μήνυμα τοῦ Χριστοῦ. Ὁ πατριωτισμὸς του δὲν ἦταν ἐμπόδιο στὴν ἀγάπη του γιὰ τὸν συνάνθρωπο, τὸν μετανάστη, τὸν κάθε πεινασμένο καὶ ἀδικημένο. Μετὰ πρωτοβουλία τοῦ ἐκλιπόντος μέσα ἀπὸ τὰ κοινωνικὰ προγράμματα τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν βρῆκαν φαγητὸ καὶ βοήθεια ἑκατοντάδες ἀδελφοὶ μας ἄλλης ἐθνικότητος καὶ διαφορετικοῦ θρησκευάματος. Ὁ μακαριστὸς Ἀρχιεπίσκοπος ἄλλωστε ἀπὸ τοὺς πρώτους μῆνες τῆς Ἀρχιεπισκοπείας τοῦ χειροτόνησε σὲ Ναὸ τῶν Ἀθηνῶν ἕναν Ἀφρικανὸ κληρικὸ γιὰ νὰ μᾶς θυμίσει τὴν ὑπερεθνικὴ διάσταση τῆς πίστεώς μας.

Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Χριστόδουλος πίστευε στὸν ὑγιῆ πατριωτισμὸ καὶ κατεδίκαζε τὸν ρατσισμό, τὸν ἐθνοφυλετισμὸ καὶ τὴν μισαλλοδοξία. Πίστευε ὅτι ὁ Ἕλληνικὸς λαὸς δικαιούται νὰ διαφυλάξει τὴν πολιτιστικὴ του κληρονομιά, ὅπως καὶ κάθε ἄλλος λαὸς σ' αὐτὸ τὸν κόσμο. Χαρακτήρισε σὲ ἕνα κήρυγμά του τὴν ἀρνητικὴ πτυχὴ τῆς παγκοσμιοποιήσεως σὰν «ἕνα νεκροταφεῖο πολιτισμῶν». Μετὰ δική του πρωτοβουλία ἰδρύθηκε τὸ 1999 ἡ Εἰδικὴ Συνοδικὴ Ἐπιτροπὴ Πολιτιστικῆς Ταυτότητος, ἡ ὁποία ἐκτοτε προέβη σὲ πολλὲς δημόσιες ἐκδηλώσεις καὶ ἐκδόσεις μετὰ ἐπίκεντρο τὴν ἱστορία καὶ τὴν γλῶσσα μας. Θυμίζουμε τὶς ἐπιτυχεῖς δημόσιες συζητήσεις γιὰ τὸν Ἀλ. Παπαδιαμάντη, τὸν Μικρασιατικὸ Ἕλληνισμό, τὸν Κωστή Παλαμᾶ, τὸν Μακεδονικὸ Ἀγῶνα, τὶς συνέπειες τοῦ Μονοτονικοῦ γιὰ τὴν γλῶσσα μας, τὸν Γεώργιο Καραϊσκάκη κ.ἄ. Στὸ πλαίσιο αὐτῆς τῆς Ἐπιτροπῆς λειτούργησε ἐπὶ τρία συνεχῆ ἔτη τὸ Λαϊκὸν Πανεπιστήμιον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τοῦ ὁποίου τὰ μαθήματα ἔχουν ἐκδοθῆ σὲ ξεχωριστοὺς τόμους ἀπὸ τὴν Ἱερὰ Σύνοδο.

Ἦταν ἀναμενόμενο ὁ μακαριστὸς Ἀρχιεπί-

σκοπος Χριστόδουλος νὰ ἐκφράσει τὸν ἐντονο προβληματισμὸ του γιὰ τὴν προσπάθεια ἀλλοιώσεως τῆς ἱστορίας μας ἀπὸ ὀρισμένα σχολικὰ βιβλία καὶ κυρίως ἀπὸ τὸ πολυσυζητημένο βιβλίο τῆς Στ' Δημοτικοῦ, τὸ ὁποῖο τελικῶς ἀπεσύρθη (Σεπτ. 2007). Σημείωσε ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμὴ τὴν διαγραφὴ τῶν ἡρώων καὶ τῶν μαρτύρων καὶ τὴν περιφρόνηση τοῦ ρόλου τῆς Ἐκκλησίας. Παρὰ τὴν συνέχισή του μετὰ τὴν ἀσθενεία του τὸ συγγραφικὸ του ἔργο καὶ μετὰ ἀλλῶν μᾶς ἔδωσε μία περισπούδαστη μελέτη μετὰ τίτλο «Ἕλληνισμὸς Προσλήτους» καὶ μία λεπτομερῆ ἱστορικὴ βιογραφία μετὰ τίτλο: «Γρηγόριος Ε' - Ὁ Ἐθνάρχης τῆς ὀδύνης». Ἀξίζει νὰ σημειωθῆ ὅτι ἡ τελευταία περιοδεία του λίγο πρὶν εἰσαχθῆ στὸ Νοσοκομεῖο εἶχε ὡς ἐπίκεντρο τὴν Κεντρικὴ Μακεδονία καὶ ἀφορμὴ τὴν ἐπέτειο 100 χρόνων ἀπὸ τὸν μαρτυρικὸ θάνατο τῶν μακεδονομάχων Ἀγρα (Σαράντου Ἀγαπηνοῦ) καὶ Ἀντώνη Μίγγα.

Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα στὴν διαχρονικὴ της συνέχεια ἦταν ἡ μεγάλη του ἀγάπη. Ἐχειρίζετο μετὰ ὑποδειγματικὸ τρόπο τὴν λογία, τὴν ἐκκλησιαστικὴ καὶ τὴν καθομιλουμένη καὶ κατεδείκνυε τὴν δύναμη τῆς ἀνθρωπιστικῆς παιδείας, ἡ ὁποία δυστυχῶς ὑποχωρεῖ στὶς ἡμέρες μας. Οἱ ὁμιλίαι του, ποὺ πάντα συγκινοῦσαν τὸ ἀκροατήριον, ἦσαν ἐμπολουτισμένες μετὰ γλωσσικὸς τύπους καὶ ἀπὸ τὸ παρελθόν καὶ ἀπὸ τὸ παρὸν τῆς γλωσσικῆς μας ἐξελίξεως. Ὁ μακαριστὸς Ἀρχιεπίσκοπος γκρέμιζε τὰ τεχνητὰ τείχη μετὰ τὴν λογία καὶ καθομιλουμένης γλώσσας. Μερμινοῦσε νυχθημερόν γιὰ τὴν γλωσσικὴ ἀγωγή τῶν νέων κληρικῶν καὶ καθιέρωσε εἰδικὰ σεμινάρια ἐκκλησιαστικῆς γλώσσας γιὰ τοὺς κληρικοὺς καὶ τοὺς ἱεροψάλτες τῆς Ἀρχιεπισκοπικῆς περιφέρειας.

Μᾶς διδάξε πολλὰ. Προσέφερε πολλὰ στὴν μελέτη τῆς «ἑλληνικῆς ἰδιαιτερότητος», ὅπως ἀνέφερε στὸν Ἐπικήδειο ποὺ ἐξεφώνησε ὁ Παναγιώτατος Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης κ. Βαρθολομαῖος. Εὐχόμεσθε ὁ Θεὸς νὰ ἀναπαύσει τὴν ψυχὴ τοῦ μακαριστοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κυροῦ Χριστοδούλου!

«Ο ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΣ ΜΑΣ»

Μαρίνα Ἀττάρτ
Πτυχιούχος Φυσικής Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν
Msc Φυσικής Περιβάλλοντος Παν/μίου Ἀθηνῶν

*«Ζήτω σέ ἐμᾶς! Χαρά σέ ἐμᾶς!
Χιλιάδες ἥλιοι λάμπουν γύρω!
Μά κι ἀπό τοὺς ἡλίους πιὸ πολὺ
ἀστράφτει ὁ Ἀρχηγός μας!»*

Οἱ παραπάνω στίχοι τοῦ Βερίτη εἶναι οἱ πλέον κατάλληλοι γιὰ νὰ περιγράψουν τὴν ἀκτινοβόλο προσωπικότητα τοῦ πνευματικοῦ ἀρχηγοῦ μας, τοῦ Ἀρχιεπισκόπου μας, τοῦ Χριστοδούλου μας!

Αὐτὸ τὸ διάστημα πὸν πέρασε ἀκούστηκαν καὶ γράφτηκαν πολλὰ γιὰ τὸ πολὺπλευρο κοινωνικό, φιλανθρωπικό, ιεραποστολικὸ καὶ λειτουργικὸ ἔργο πὸν ἐπιτέλεσε ὡς ἱεράρχης. Ἐπαινέθηκε διακριτικὰ ἀκόμη καὶ ἀπὸ τοὺς ἐπικριτές του, ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὰ μέσα ἐνημέρωσης πὸν τόσες φορές στὸ παρελθὸν προσπάθησαν νὰ τὸν διαβάλουν. Ὑπῆρξε μὲ τὴ ζωὴ του ζωντανὸ κήρυγμα γιὰ τοὺς ὀλιγόπιστους καὶ τοὺς ἄθεους. Στήριγμα καὶ ἐλπίδα στοὺς ἀδυνάτους. Δίδαγμα καὶ πρότυπο μίμησης γιὰ ἐμᾶς τοὺς νεότερους. Μά πάνω ἀπὸ ὅλα ὑπῆρξε δίπλα μας, ὁ δικός μας ἄνθρωπος.

Πάντα ἀπλὸς καὶ χαμογελαστός. Σέ πλησίαζε καὶ σέ χαιρετοῦσε μὲ τὴν οἰκεία φράση του «Καλῶς τὰ καλά μας παιδιὰ». Σέ συμβούλευε καὶ σοῦ μιλοῦσε σὰν ἴσος πρὸς ἴσο. Καταδεικτικὸς καὶ ταπεινὸς ἐνδιαφερόταν γιὰ τὰ θέματά σου, χωρὶς νὰ κρατᾶει τὶς ἀποστάσεις πὸν ὄριζε τὸ ἀξίωμά του. Πρόθυμος καὶ ἐκδηλωτικὸς σέ ἐνίσχυε μὲ τὰ θεόπνευστα λόγια του.

Εὐγενικὸς πάντοτε, δὲ δίσταζε νὰ πεί εὐχαριστῶ παρότι δὲν ὄφειλε σέ κανέναν τίποτα. Εἰλικρινῆς καὶ αὐθόρμητος ἀναγνώριζε καὶ ἐπαινοῦσε τὴν κάθε προσπάθειά σου. Διαισθητικὸς καὶ φωτισμένος κοίταζε βαθειὰ μέσα σου, ὄχι τὸ «φαίνεται» ἀλλὰ τὸ «εἶναι» σου. Δυναμικὸς, μὲ ἀποψη ὑποστήριζε τὸ δίκαιο, διαλαοῦσε τὸ σωστό, κήρυττε τὸ ἀληθινὸ καὶ τὸ αὐθεντικὸ.

Τὸ Μάρτιο τοῦ 2001 σέ μία ἐκδήλωση γιὰ τὰ παιδιά τῶν ἱερέων, μᾶς εἶχε πεί τὴ χαρακτηριστικὴ φράση «Παιδιὰ μου, εἶμαι ὁ πατέρας τῶν πατεράδων σας!». Καὶ πράγματι αὐτὸ ἦταν καὶ θὰ εἶναι γιὰ ἐμᾶς. Ἐνας Ἀρχιεπίσκοπος πὸν ἐμελλε νὰ γράψει μὲ χρυσές σελίδες ὄχι μόνο τὴν ἱστορία τῆς Ἑλλαδικῆς Ἐκκλησίας ἀλλὰ καὶ τῆς ζωῆς μας. Ἐνας Ἀρχιεπίσκοπος πὸν θὰ μείνει γιὰ πάντα ζωντανὸς στὴ μνήμη μας. Ἐνας Ἀρχιεπίσκοπος πὸν θὰ ζεῖ αἰῶνια στὶς καρδιές μας!

ΠΡΟΣΔΟΚΩ ΑΝΑΣΤΑΣΙΝ ΝΕΚΡΩΝ

Μ. Γ. ΒΑΡΒΟΥΝΗΣ
Ἀναπληρ. Καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θράκης

Ο ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κυρὸς Χριστόδουλος Παρασκευαΐδης ἐκοιμήθη ἐν Κυρίῳ μετὰ ἀπὸ σύντομη, ἀλλὰ ἐπώδυνη καὶ σφοδρὴ, μάχη μὲ τὴν ἐπάρατη ἀρρώστια. Μάχη πού, μετὰ ἀπὸ δική του θέληση, ἔγινε ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή γνωστὴ, ἀκόμη καὶ στὶς λεπτομέρειές της, στὸν ἑλληνικὸ λαό, ὁ ὁποῖος μὲ ἀγωνία παρακολούθησε τὴν ἔκβαση αὐτοῦ τοῦ ἀγῶνα.

Δὲν θὰ σταθοῦμε ἐδῶ στὰ βιογραφικὰ στοιχεῖα τοῦ κοιμηθέντος πνευματικοῦ ἡγέτη, οὔτε θὰ ἐπιχειρήσουμε ἀποτίμηση τοῦ ἔργου πὸν καταλίπει ὁ ἐκλιπὼν ἐκκλησιαστικὸς ἀνὴρ. Καὶ τὰ δύο ἔχουν ἤδη γραφεῖ, κυρίως δὲ τὸ δεύτερο θὰ ἀπασχολήσει μελλοντικὰ διὰ μακρῶν τοὺς ἐκκλησιαστικὸς ἱστορικοὺς καὶ τοὺς σχετικὸς συγγραφεῖς. Θὰ ἐπιμείνουμε στὸ τελευταῖο δίδαγμα πὸν μᾶς ἄφησε, μὲ τὴν διαχείριση τῆς ἀσθενείας καὶ τὴν ἀναμονὴ τοῦ θανάτου ὁ αἰοίδιμος Ἀρχιεπίσκοπος Χριστόδουλος.

Ὅσο καὶ ἂν οἱ χριστιανοὶ ὀφείλουμε νὰ εἶμαστε ἐξοικειωμένοι μὲ τὴν ἰδέα τοῦ θανάτου, ὡς μέσου γιὰ νὰ ἐπιστρέψουμε κοντὰ στὸν Χριστό, λίγοι εἶναι ἐκεῖνοι πὸν ἐνώπιον τοῦ τέλους τηροῦν ἀνάλογη στάση. Λίγοι εἶναι ἐκεῖνοι πὸν ἐπιβεβαιώνουν μὲ τὴν στάση καὶ τὰ ἔργα τους ὅσα πιστεύουν ἢ διδάσκουν. Ὁ μακαριστὸς Ἀρχιεπίσκοπος Χριστόδουλος ἀπέδειξε, μὲ τὴν ἀντιμετώπιση τῆς ἀσθενείας καὶ τοῦ ἐπερχομένου θανάτου, τὴν στερεὰ καὶ ἀκλόνητη πίστη του, ἀλλὰ καὶ τὴν βεβαιότητα τῆς ἐλπίδας του στὸν Θεό.

Εἶδε τὴν ἀσθένεια ὡς ἀφορμὴ μετανοίας: ἐξομολογήθηκε, μετέλαβε τῶν ἀχράντων μυστηρίων, ἐτοιμάστηκε. Ἀκόμη καὶ τὴν περίοδο τῶν πιὸ ἰσχυρῶν πόνων, τῶν πλέον βασιανιστικῶν σωματικῶν συμπτωμάτων δὲν

ἔπαυσε νὰ δοξολογεῖ τὸν Θεό, χωρὶς παράπονο, χωρὶς γογγυσμό. Ἐδῶσε ἔτσι ἔμπρακτο παράδειγμα σέ πλῆθος πιστῶν πὸν πάσχει καὶ ὑποφέρει, δείχνοντας τὴν ἐλπίδα καὶ τὴν ἀνακούφιση, τὸ σθένος καὶ τὴν δύναμη πὸν χαρίζει στὸν πάσχοντα ἄνθρωπο ἢ πίστη καὶ ἡ ἐμπιστοσύνη στὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ.

Ὁ μακαριστὸς Ἀρχιεπίσκοπος ἀπῆλθε μὲ τὴν προσδοκία τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν, ὅπως αὐτὴ διατυπώνεται στὸ Σύμβολο τῆς Πίστεως. Μᾶς ἔδειξε πῶς πρέπει ὁ ὀρθόδοξος Χριστιανὸς νὰ ἀντιμετωπίζει τὸ τέλος, καὶ μᾶς ἀπέδειξε ὅτι ὁ θάνατος εἶναι οὐσιαστικὰ ἡ πύλη γιὰ τὴν εἴσοδο στὴν ἐπουράνιο Βασιλεία. Τὸ κατ' ἄνθρωπον ἀπεβίωσε μὲ τέλος φρικτὸ καὶ μαρτυρικὸ, τὸ κατὰ Θεὸν ἐκοιμήθη μετὰ ἀπὸ μία δοκιμασία, ἀπὸ ἐκεῖνες πὸν καταπονοῦν τὸ σῶμα, ἀλλὰ ἐνισχύουν, ἀποκαθαίρουν καὶ ὀφελοῦν τὴν ψυχὴ.

Στὴ συγκεκριμένη μάλιστα περίπτωση, λόγω τῆς ιδιότητος, τῆς θέσεως καὶ τῆς δημοσίας προβολῆς τοῦ πάσχοντος, τὸ παράδειγμα αὐτὸ ἔγινε πασίγνωστο, μπῆκε διὰ τῶν δελτίων εἰδήσεων στὰ σπίτια μας, ἄγγιξε κάθε εὐαίσθητη καρδιά, πὸν προσευχήθηκε γιὰ τὸν ἀσθενοῦντα Ἀρχιεπίσκοπο. Ἀλλὰ καὶ φρονημάτισε πολλοὺς, δίδαξε καὶ παραδειγματίισε, ὥστε νὰ συνειδητοποιήσουμε ὅτι ὁ θάνατος δὲν ἔχει πάνω μας ἐξουσία, μετὰ τὴν θεία ἐνανθρώπιση καὶ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάσταση τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ αὐτὸ πρέπει νὰ τὸ ἔχουμε κατὰ νοῦν σέ κάθε περίσταση τῆς ζωῆς μας, εὐκόλη ἢ δύσκολη, σέ εὐτυχησμένες στιγμὲς ἀλλὰ καὶ σέ δοκιμασίες.

Εἶθε Κύριος ὁ Θεὸς νὰ τὸν ἀναπαύσει ἐν σκηναῖς δικαίων, ἀναπαύοντάς τον ἀπὸ τὸν μεγάλο μόχθο τῆς τελευταίας ἐπὶ γῆς δοκιμασίας του.

Ο ΜΑΚΑΡΙΣΤΟΣ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΣ ΕΝΑΝΤΙ ΤΟΥ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΟΥ ΤΥΠΙΚΟΥ (α')

Διονυσίου Ἀνατολικιώτου

Ἐξαρχῆς πρέπει νὰ διευκρινίσω ὅτι στὴν παροῦσα ἀναφορὰ ἐπιχειρεῖται μίᾳ συνοπτικῆ καὶ κατ' ἀνάγκη ἐπιλεκτικῆ παρουσίαση λόγων καὶ πράξεων τοῦ μακαριστοῦ Ἀρχιεπισκόπου κυροῦ Χριστοδούλου σχετικῶν μὲ τὸ λειτουργικὸ τυπικὸ τῆς Ἐκκλησίας. Σκοπὸς τοῦ παρόντος εἶναι νὰ τονίσῃ μίᾳ μόνο πτυχῆ τῆς πολυπύχου προσωπικότητος τοῦ ἀοιδίμου ἱεράρχου μας· αὐτὴν τοῦ μελετητοῦ καὶ γνωστοῦ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ τυπικοῦ σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ιδιότητά του ὡς ποιμενάρχου, πὸν μεριμνοῦσε γιὰ τὴν ὀρθὴ καὶ ἀκριβῆ τήρησι τῶν τυπικῶν διατάξεων τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν. Ἄς θεωρηθῆ τοῦτο ἕνα ὀφειλετικὸ καὶ λιτὸ ἀφιέρωμα στὴν μνήμη του καὶ μάλιστα στὴν στερρὰ δεκαετῆ ποιμαντορία του ἐπὶ τοῦ ἀρχιεπισκοπικοῦ θρόνου τῶν Ἀθηνῶν.

Δὲν εἶναι δυνατὸν βεβαίως ἐδῶ νὰ παρουσιαστοῦν ὅλα τὰ κείμενά του γιὰ τὸ Τυπικὸ καὶ τὴν λειτουργικὴ εὐταξία, οἱ ἀπόψεις του γιὰ διάφορα τελετουργικὰ προβλήματα, οἱ θέσεις πὸν πῆρε καὶ οἱ λύσεις πὸν ἔδωσε, οἱ ὑπερβάσεις πὸν ἐπιχειρήσε, πολὺ δὲ περισσότερο δὲν πρόκειται νὰ ἐπιχειρηθῆ –οὔτε κἀν ὡς ὑπόψια– ἡ συνολικὴ ἀποτίμησι τοῦ λειτουργικοῦ ἔργου του. Αὐτὸ τὸ χρέος ἀνήκει στοὺς ἐπιγενόμενους λειτουργιολόγους μελετητὰς, πὸν θὰ θελήσουν νὰ ἐγκύψουν στὰ πολυάριθμα γραπτὰ του καὶ θὰ ἐξαγάγουν τὰ χρήσιμα ἐπισημονικὰ τους συμπεράσματα. Τὰ κείμενα τοῦ μακαριστοῦ Ἀρχιεπισκόπου κυροῦ Χριστοδούλου παρατίθενται ἐδῶ κυρίως χάριν τῆς θεωρίας καὶ τῆς ἐπιστήμης, ὡς κείμενα ἐνὸς σοφοῦ ἐπιστήμονος ἱεράρχου, σὲ συνάφεια μὲ τὸ ἰσχυρὸν Τυπικὸν τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, τὸ τόσο παρεξηγημένο, κακοποιημένο καὶ ἀπὸ πολλοὺς παραθεωρημένο. Τοῦτο, διότι πολλοὶ λησμονοῦν ὅτι τὸ τυπικὸ, πέρα ἀπὸ τὴν πρακτικὴν του διάστασι, εἶναι καὶ μέρος τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης ὡς ζωτικὸς κλάδος τῆς λειτουργιολογίας.

Ἡ ἀξία τῆς Ὀρθοδόξου Λατρείας

Ὁ μακαριστὸς Ἱεράρχης συχνὰ ἀναφερόταν στὴν ἀξία τῆς Ὀρθοδόξου Λατρείας:

Ἐκεῖνο διὰ τὸ ὅποιον δικαιούται ἀσφαλῶς νὰ καυχᾶται ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία μας εἶναι ἡ θεία

Λατρεία τῆς. Καμμία ἄλλη Ἐκκλησία δὲν ἔχει τὸν λατρευτικὸν πλοῦτον τῆς Ὀρθοδοξίας, ὅστις ἀποτελεῖ ταυτοχρόνως καὶ τὴν δόξαν αὐτῆς. Εἶναι θησαυρὸς ἀμυθήτου ἀξίας, πραγματικὸν διδασκαλεῖον θεϊκῆς μυσταγωγίας, ἐνσάρκωσις τοῦ Μυστηρίου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τόπος μυστηρίου καὶ «βαλανεῖον πνευματικόν» κατὰ τὴν χαρακτηριστικὴν ἔκφρασιν τοῦ ἱεροῦ Χρυσόστομου. Ἡ πλουσία καὶ παλμώδης Λατρεία μας εἶναι ἡ ἀναπνοὴ τῆς Ἐκκλησίας μας. Τὸ ὁμολογοῦν καὶ τὸ ἀναγνωρίζουν καὶ ἑτεροδόξοι ἀκόμη, οἱ ὅποιοι τὸν ἀνεκτίμητον τοῦτον θησαυρὸν θεωροῦν ὡς μοναδικὴν εὐκαιρίαν, καθ' ἣν τὸ προσωρινὸν ἀδελφώνεται πρὸς τὸ αἰώνιον, ἡ γῆ πρὸς τὸν οὐρανόν, ὁ ἄνθρωπος πρὸς τὸν Θεόν. Πράγματι, ἡ ὅλη ἀτμόσφαιρα τῆς ὀρθοδόξου Λατρείας καθίσταται «ὄχημα τῆς πνευματικῆς θρησκευτικῆς ἐμπειρίας» καθιστῶσα τὸν ἄνθρωπον «θείας κοινωνιὸν φύσεως». Ὁ ὀρθόδοξος ναός, κατὰ τὸν μέγαν Χρυσόστομον, «ἀνίστησι τὸ φρόνημα καὶ οὐκ ἀφήσιν μεμνήσθαι τῶν παρόντων, μεθίστησιν ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανόν». Ἀποβαίνει ἐργαστήριον ψυχικῆς καλλιέργειας καὶ τόπος γαληνεύσεως χαρακτήρων, μεταποιουμένης τῆς ψυχῆς εἰς ναὸν τοῦ Κυρίου ἁγίου. Εἶναι ἡ μεγάλη ἡ ἀναντικατάστατος προσφορὰ τῆς μητρὸς μας Ἐκκλησίας εἰς τὴν πνευματικὴν μας πορείαν.

Εἰς τὰς ἡμέρας μας παρατηρεῖται ἐν ζωηρῶν ἐνδιαφέρον τῶν ἑτεροδόξων διὰ τὴν γνωριμίαν τοῦ ὀρθοδόξου λατρευτικοῦ μας θησαυροῦ καὶ μίᾳ ἰσχυρὰ τάσιν ἐπιστροφῆς πρὸς τὴν λατρευτικὴν παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας μας, ἡ ὁποία μόνη αὐτὴ «διετήρησε τὸ λειτουργικὸν πνεῦμα τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας», ὡς ὁμολογεῖ ὁ Rousseau (Histoire du Mou ement Liturgique Paris 1945, σ. 188). (Ἐγχειρίδιον Ἱεροψάλτου, § Ἱεροψάλτης ἐν τῇ Λατρείᾳ).

Κατορθώνει νὰ συνοψίσῃ σὲ μίᾳ μόνο παράγραφο, μεστή νοημάτων, μερικὰ ἀπὸ τὰ κυριώτερα στοιχεῖα τῆς ὀρθοδόξου λατρείας:

Σημασία ἔχει ὅτι ἡ Ἁγία Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία μας μὲ τὸν μυσταγωγικὸν χαρακτήρα τῆς λατρείας τοῦ Θεοῦ προσφέρει στοὺς πιστοὺς μιὰ ἀληθινὴ πνευματικὴ πανδαισία μὲ πλῆθος συμβολισμῶν, ἀλλὰ καὶ μιὰ στερὴ καὶ βαθιὰ θεολογικὴ-δογμα-

τικὴ διδασκαλία μὲ τὰ ψαλλόμενα παντοῖα τροπάρια καὶ τὰ ἀναγνώσματα ἐκ τῶν Θείων Γραφῶν, Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης. Ὅλη αὐτὴ ὁμῶς ἡ λειτουργικὴ παιδαγωγία καὶ ἡ ἀεινῶς προσφερόμενη στὶς λατρευτικὰς συνάξεις ὀρθόδοξη πνευματικὴ τροφή ἐξαρτᾶται πολὺ ἀπὸ τὸν τρόπο τῆς ἐφαρμογῆς τῆς. (Πατρικὴ νοθεσία 22/2/2006, Ἐγκύκλιος ὑπ' ἀριθμ. ΙΖ', Πρὸς Ἱεροψάλτας Β' Ἀριθμ. πρωτ. 75/ΕΞ./2006).

Σύμφωνα μὲ τὸν ἀοίδιμο Ἀρχιεπίσκοπο Χριστόδουλο ἡ πραγμάτωσις τοῦ θείου σκοποῦ τῆς ὀρθοδόξου λατρείας δὲν μπορεῖ νὰ ἐπιτευχθῆ χωρὶς τὴν τήρησι τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ τυπικοῦ, τὸ ὅποιο ἐγνώριζε βαθύτατα καὶ τὸ μελετοῦσε συνεχῶς. Καὶ δὲν ἐννοοῦμε μόνον τὸ ἐκδεδωμένο Τυπικὸν τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας ἢ τὴν ἐτήσια ἐκδοσι τῶν Διπτύχων, ἀλλὰ φρόντιζε νὰ μελετᾷ καὶ ἄλλες ἀξιόλογες καὶ ἔγκυρες τυπικολογικὰς ἐργασίας καὶ νὰ ἐνημερώνεται γιὰ τὰ νεώτερα πορίσματα τῆς λειτουργικῆς ἐπιστήμης. Ἔτσι στὰ κείμενά του βλεπόμενα νὰ ἀναφέρεται στὸ Τυπικὸν τοῦ ἀειμνήστου τυπικολόγου Γεωργίου Ρήγα, πὸν τὸ θεωροῦσε παραδοσιακὸ, ἀπαύγασμα τοῦ πνεύματος τῶν νεωτέρων ἐκείνων ἐκκλησιαστικῶν προσωπικοτήτων καὶ ἁγίων μορφῶν πὸν συγκρότησαν τὸ λεγόμενο κίνημα τῆς «Φιλοκαλικῆς Ἀναγεννήσεως» (εὐρύτερα γνωστὸ ὡς κίνημα τῶν «Κολλυβάδων»), τὸ ὅποιο ξεκίνησε ὡς κίνημα λειτουργικῆς διορθώσεως καὶ παραδοσιακῆς ἐπαναφορᾶς. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ μακαριστὸς Χριστόδουλος ἐλάμβανε ἀπὸ τὸ συγκεκριμένο τυπικὸ ἐνδιαφέρουσες ἐρμηνείας καὶ διατάξεις λειτουργικῶν λεπτομερειῶν:

Διαφοροποίηση ὡς πρὸς τὴν ἐννοια τῶν μικρῶν καὶ τῶν μεγάλων μετανοιῶν παρατηρεῖται στὸ κολλυβαδικὸ Τυπικὸ τοῦ λογίου οἰκονόμου Γεωργίου Ρήγα ἀπὸ τὴν Σκιάθο, ὅπου ἀναγράφονται τὰ ἑξῆς: «Αἱ μετάνοιαι εἶναι δύο εἰδῶν, μικραὶ καὶ μεγάλαι. Καὶ αἱ μὲν μικραὶ εἰσὶ τὰ προσκυνήματα διὰ τοῦ σημείου τοῦ σταυροῦ καὶ τῆς κλίσεως μόνον τῆς κεφαλῆς γινόμενα, χωρὶς κλίσεως τῶν γονάτων. Αἱ μικραὶ μετάνοιαι γίνονται καθ' ἑκάστην ἐν πάσῃ ἡμέρᾳ καὶ οὐδέποτε ἀργούσι. Μεγάλαὶ δὲ μετάνοιαι εἰσὶν αἱ διὰ τῆς κλίσεως τῶν γονάτων... Αἱ μεγάλαὶ μετάνοιαι οὐδέποτε ἐπιτρέπεται νὰ γίνονται ἐν Σαββάτῳ ἢ Κυριακῇ (παρεκτὸς τῶν ἑορτῶν τοῦ Τιμίου Σταυροῦ). Γίνονται δὲ μόνον ἐν τῇ Μεγάλῃ Τεσσαρακοστῇ καθ' ἑκάστην πλὴν Σαββάτου καὶ Κυριακῆς» (Τυπικόν, Θεσσαλονίκη, 1994, σ. 42). (Λειτουργικὴ Ἐγκύκλιος 1.1.2000, Ἡ κατὰ τὰς Κυριακὰς γονυκλισία).

Ἐπὶ τῶν λειτουργικῶν θεμάτων ὁ προσφάτως ἐκλιπὼν Ἀρχιεπίσκοπος δέχτηκε ἐπίσης ἐπιδράσεις καὶ ἀπὸ νεώτερους ἐκκλησιαστικοὺς ἄνδρες.

Γι' αὐτὸ στὰ κείμενά του συναυτοῦμε ἰδέες καὶ ἀπόψεις τῶν μακαριστῶν ἱεραρχῶν Ἀθηνῶν Ἱεροδύμου καὶ Κοζάνης Διονυσίου, τοῦ ἀειμνήστου καθηγητοῦ Παναγιώτου Τρεμπέλα καὶ ἄλλων. Ἴδιαίτερα φιλία καὶ συνεργασία εἶχε μὲ τὸν ἀοίδιμο καθηγητὴ τῆς λειτουργικῆς Ἰωάννη Φουντούλη, τὸν ὅποιο συχνὰ συμβουλευόταν. Ἀλλὰ καὶ ἄλλους ἀνθρώπους, ἐρευνητὲς ἐπιστήμονες καὶ καθηγητὲς τῆς λειτουργικῆς καὶ τῆς θεολογίας γενικώτερα εἶχε συμβούλους του καὶ φρόντισε νὰ τοὺς ἀξιολογήσῃ πρὸς ὄφελος τῆς Ἐκκλησίας. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του καὶ κατόπιν Συνοδικῶν ἀποφάσεων κυκλοφόρησαν σὲ νέες ἐκδόσεις μὲ σημαντικὰς διορθώσεις καὶ βελτιώσεις ἀρκετὰ λειτουργικὰ βιβλία, ὅπως τὸ νέο Ἱερατικό καὶ τὸ νέο Ἐγκόλπιον ἀναγνώστου καὶ ψάλτου, ἐνῶ εἶδε τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος καὶ τὸ περισπούδαστον «Σύστημα Τυπικοῦ», βιβλία τὰ ὅποια καὶ τὰ τρία ὀφείλονται στὶς γνώσεις καὶ τοὺς κόπους τοῦ ἐν Θεσσαλονικίᾳ πρωτοπρεσβυτέρου Κωνσταντίνου Παπαγιάννη.

Ἀλλὰ στὴν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία δὲν εἶναι μόνον τὸ ἐπίσημο Τυπικὸν καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα πὸν συμβάλλουν στὴν ὀρθὴ διάρθρωσι τῆς ἀληθοῦς ἐν Κυρίῳ λατρείας. Ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι παράγοντες, ὅπως οἱ ἱεροὶ Κανόνες τῆς Ἐκκλησίας, ἢ ἀπὸ αἰῶνων λειτουργικὴ παράδοσις, τὸ ἄγραφο τυπικόν, οἱ διδασκαλίαι τῶν ἁγίων πατέρων, οἱ τοπικὲς λειτουργικὲς ἀνάγκες, οἱ νεώτερες ἀγιολογικὲς ἐξελίξεις. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Χριστόδουλος ὄχι μόνον ἀναφερόταν συχνὰ στοὺς διάφορους παράγοντες καὶ πηγὰς τῆς ὀρθοδόξου λατρείας, ἀλλὰ ὅπου εὑρίσκε εὐκαιρία ἐτόνιζε τὴν ἰσχύ πὸν ἔχουν, ἢ ἀκόμη ἐρμήνευε γιὰ τὴν λατρεία τῆς Ἐκκλησίας διέπεται ἀπὸ τόσο λεπτομερεῖς διατάξεις, ὅπως τὸ ἀκόλουθο χαρακτηριστικὸ ἀπόσπασμα:

Μπορεῖ κάποιος νὰ διερωτηθῆ διατὶ οἱ Κανόνες ἀσχολοῦνται μὲ τέτοια πράγματα καὶ δὲν ἀφήνουν ἐλεύθερο τὸν κόσμον νὰ κἀν ὅ,τι τοῦ ἀρέσει καὶ ὅ,τι θέλει. Εὐλόγος φαίνεται ἡ ἀπορία. Ὅμως σὲ ὅλα τὰ θέματα δὲν πρέπει νὰ ἀκολουθοῦμε τὸ ἀρέσκον, ἀλλὰ τὸ ὀρθόν. Ἀλλιῶς δὲν θὰ ὑπάρχει τάξι στὴν Ἐκκλησία καὶ δὲν θὰ τηροῦνται οἱ συμβολισμοί, πὸν οὐσιαστικὰ ἔχουν δογματικὸ περιεχόμενο. Ὁ καθηγητὴς Ἰ. Φουντούλης παρατηρεῖ. «Ἡ στάσι κατὰ τὴν θεία λατρεία δὲν καθορίζεται ἀπὸ τὴν δικὴν μας προσωπικὴν εὐλάβεια καὶ διάθεσι, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν παράδοσι τῆς Ἐκκλησίας, βάσει τοῦ νοήματος πὸν δίδει σὲ κάθε λειτουργικὴ στάσι καὶ σὲ κάθε λατρευτικὴ στιγμὴ» (Ἰω. Φουντούλη, Λειτουργικά, σ. 237). (Λειτουργικὴ Ἐγκύκλιος 1.1.2000, Ἡ κατὰ τὰς Κυριακὰς γονυκλισία). (συνεχίζεται)

ΣΥΜΒΑΙΝΟΥΝ - ΣΥΝΕΒΗΣΑΝ - ΘΑ ΣΥΜΒΟΥΝ - ΣΥΜΒΑΙΝΟΥΝ - ΣΥΝΕΒΗΣΑΝ - ΘΑ ΣΥΜΒΟΥΝ

Έγκαίνια Έκθεσης Πανελληνίου Συλλόγου Άγιογράφων

Με μεγάλη έπιτυχία και λαμπρότητα έγιναν τα έγκαίνια της έκθεσης του Πανελληνίου Συλλόγου Άγιογράφων, από τον πρόεδρο της «Δημοκρατικής Αναγέννησης» κ. Στέλιο Παπαθεμελή. Στην έκθεση πήραν μέρος 61 μέλη του συλλόγου με 121 έργα τους, φορητές εικόνες και τοιχογραφίες. Επίσης παρουσιάστηκαν για πρώτη φορά 150 ξυλόγλυπτες σφραγίδες εύχριστιακών και εύλογιακών έργων, από τις ιδιω-

τικές συλλογές των Θεοχάρη Προβατάκη και Φρίξου Πιτσόπουλου. Ως εκπρόσωπος της Ίερās Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος, παρέστη ο Άρχιμ. κ. Βαρθολομαΐος Τριανταφυλλίδης, ο οποίος τέλεσε τον άγιασμό. Παρέστη επίσης ο Πρωτοσύγκελος της Ίερās Αρχιεπισκοπής Αθηνών Πρωτοπρεσβύτερος Θωμάς Συνοδινός, ως εκπρόσωπος του Μακαριωτάτου Αρχιεπισκόπου Αθηνών κ. Χριστοδούλου, μεταφέροντας τις εύχες και τις εύλογίες του. Και οι τρεις μίλησαν με πολύ θερμά λόγια για την ποιότητα της έκθεσης. Στο τέλος απήρτηνε χαιρετισμό ή πρόεδρος του συλλόγου κυρία Μαρία Σιγάλα και εύχαρίστησε όλους όσοι συνέβαλαν στην πραγματοποίηση της έκθεσης. Η 15μελής βυζαντινή χορωδία, με την διεύθυνση του άγιογράφου Εύάγγελου Βαρδαβάκη, γέμισε την αίθουσα με ούρανιες μελωδίες, ψάλλοντας Χριστουγεννιάτικους ύμνους και κάλαντα. Ακολούθησε δεξίωση.

Έκδήλωση της Ι. Μ. Ναυπάκτου για τους Έκπαιδευτικούς

Πραγματοποιήθηκε στις 3.02.08 στην Αίθουσα του Πνευματικού Κέντρου της Ι. Μ. Ναυπάκτου ή καθιερωμένη έκδήλωση της Ι. Μητροπόλεως προς τιμήν των Έκπαιδευτικών της Ήπαρχιας, ή οποία είχε αναβληθεί λόγω της έκδημιας του μακαριστού Αρχιεπισκόπου Αθηνών κυρού Χριστοδούλου. Στην έκδήλωση παρευρέθησαν ο Προϊστάμενος Α' βάθμιας Έκπαίδευσης Ν. Αιτωλοακαρνανίας κ. Χρ. Παπασιός, ο Δήμαρχος Αντιρρίου κ. Γ. Κολοβός, ο Αντιδήμαρχος Ναυπάκτου κ. Ν. Κούμπιος, οι Διευθυντές των Σχολείων και πολλοί Έκπαιδευτικοί όλων των βαθμίδων. Έφέτος ο Σεβ. κ. Ίερόθεος ανέπτυξε το θέμα «Δάνεια, τόκος και τοκογλυφία, κατά τους Τρεις Ίεράρχες», το οποίο έχει πολλές κοινωνικές διαστάσεις. Ο Σεβ. άφου εύχαρίστησε και συνεχάρη τους Έκπαιδευτικούς για την

προσφορά τους, αναφέρθηκε στους Τρεις Ίεράρχες λέγοντας ότι ένα από τα φλέγοντα κοινωνικά θέματα που αντιμετώπισαν ήταν και το θέμα του δανεισμού και της τοκογλυφίας. Επί-

ΣΥΜΒΑΙΝΟΥΝ - ΣΥΝΕΒΗΣΑΝ - ΘΑ ΣΥΜΒΟΥΝ - ΣΥΜΒΑΙΝΟΥΝ - ΣΥΝΕΒΗΣΑΝ - ΘΑ ΣΥΜΒΟΥΝ

ΣΥΜΒΑΙΝΟΥΝ - ΣΥΝΕΒΗΣΑΝ - ΘΑ ΣΥΜΒΟΥΝ - ΣΥΜΒΑΙΝΟΥΝ - ΣΥΝΕΒΗΣΑΝ - ΘΑ ΣΥΜΒΟΥΝ

σης, ο Σεβ. αναφέρθηκε στο πώς σύγχρονοι ξένοι θεολόγοι καθηγητές Πανεπιστημίου έντρυφούν στα συγγράμματα των Τριών Ίεραρχών για να μελετήσουν τα σύγχρονα κοινωνικά ζητήματα. Έκανε ιδιαίτερη μνεία στην Καθηγήτρια στο Λουθηρανικό Πανεπιστήμιο της Τακόμα Brenda Ihssen και στα κείμενά της «Η τοκογλυφία, ή έλληνική Πατρολογία και ή καθολική Κοινωνική διδασκαλία» και «Τά κηρύγματα του Βασιλείου και του Γρηγορίου (Νύσσης)

για την τοκογλυφία». Ο Σεβ. έκλεισε την όμιλία του αναφερόμενος στις άπαραίτητες προϋποθέσεις και τά όρια δανεισμού και τοκίσεως των χρημάτων, καυτηριάζοντας τους τοκογλύφους, εξαίροντας την φιλανθρωπία και την έλεημοσύνη και προτρέποντας για την άσκητική ζωή της Εκκλησίας μας που διαφυλάσσει την έλευθερία του προσώπου και λύνει και τά σοβαρά αυτά κοινωνικά προβλήματα που έχουν σωτηριολογικές διαστάσεις.

Ίεραποστολικές δραστηριότητες της Ι. Μ. Σταγών και Μετεώρων

Ο Τομέας Έξωτερικής Ίεραποστολής της Ι. Μητροπόλεως Σταγών και Μετεώρων προσπαθεί να συμπαρίσταται, στα μέτρα του δυνατού, σε προσπάθειες και δραστηριότητες που γίνονται σε διάφορες περιοχές του χώρου της Έξωτερικής Ίεραποστολής. Το β' έξάμηνο του 2007, με την εύλογία του Σεβ. Σταγών και Μετεώρων κ. Σεραφεΐμ, ανέλαβε να οικοδομήσει ένα δημοτικό σχολείο σε

πολύ φτωχική περιοχή της Ίερās Μητροπόλεως Κεντρώας Αφρικής, του οποίου ή δαπάνη προβλεπόταν τότε γύρω στα 25.000 ευρώ. Με τη λήξη της περιόδου είχαν συγκεντρωθεί περί τις 34.500 ευρώ, τά οποία έστάλησαν στον Σεβ. Κεντρώας Αφρικής κ. Ίγνάτιο για να αντιμετωπισθεί ή δαπάνη. Το σχολείο ύπολογίζεται να είναι έτοιμο και να λειτουργήσει σε δυό περίπου μήνες.

Η έορτή του Άγιου Μοδέστου στη Μύκονο

Στις 16.12.07 ο Σεβ. Σύρου κ. Δωρόθεος ιερούργησε στον Ί. Ναό Παναχράντου πόλεως Μυκόνου κατά την έορτή του Άγιου Μοδέστου, του οποίου φυλάσσεται ή εικόνα και τον όποιο ιδιαίτερος τιμούν και εύλαβούνται οι κτηνοτρόφοι και οι γεωργοί της Μυκόνου και τά μέλη του Γεωργοκτηνοτροφικού Συνεταιρισμού. Στην όμιλία του προς το πλήθος των πιστών, που είχε κατακλύσει το Ναό, ο Σεβ. αναφέρθηκε στην Πανήγυρη του Άγιου Μοδέστου, τόνισε ότι ή συνέχιση αυτών των ωραίων και ιερών τοπικών παραδόσεων, μέσα στο λειτουργικό και ιστορικό χρόνο από γενιά σε γενιά, άποτελεί ένα από τά βασικά στοιχεία, με τά όποια τροφοδοτείται ο κοινωνικός ιστός, ώστε να παραμένουν ζωντανές οι ιερές παραδόσεις, που

στηρίζουν την οικογένεια και την κοινωνία. Τέλος, εύχήθηκε στους Γεωργοκτηνοτρόφους της Μυκόνου εύκρατο και δημιουργικό το ανατέλλον έτος. Στη συνέχεια, προέστη της λιτανείας της εικόνας του Άγιου Μοδέστου στα Γραφικά δρομάκια της πόλεως Μυκόνου.

ΣΥΜΒΑΙΝΟΥΝ - ΣΥΝΕΒΗΣΑΝ - ΘΑ ΣΥΜΒΟΥΝ - ΣΥΜΒΑΙΝΟΥΝ - ΣΥΝΕΒΗΣΑΝ - ΘΑ ΣΥΜΒΟΥΝ

ΣΥΜΒΑΙΝΟΥΝ - ΣΥΝΕΒΗΣΑΝ - ΘΑ ΣΥΜΒΟΥΝ - ΣΥΜΒΑΙΝΟΥΝ - ΣΥΝΕΒΗΣΑΝ - ΘΑ ΣΥΜΒΟΥΝ

Συνάξεις Ένοριακών Επιτροπών Γυναικείων θεμάτων στην Ί. Μ. Χαλκίδος

Στις 19.01.08 στην Ίστιαια και στις 3.02.08 στον Ί. Ν. Ευαγγελιστρίας Κανήθου, έλαβαν χώρα Συνάξεις των Επιτροπών Γυναικείων, οι οποίες έχουν συσταθεί σε κάθε Ένορία, ύστερα από πρόταση του Ίερέως - Έφημερίου και διορισμό του Μητροπολίτου. Οι Ένοριακές Επιτροπές Γυναικείων Θεμάτων συνεργάζονται με την Επιτροπή Γυναικείων Θεμάτων, ή οποία υπάρχει στην Ί Μητρόπολη με Πρόεδρο τον

Σεβ. κ. Χρυσόστομο και μέλη της τις κυρίες Μ. Κουβαρά, Φ. Ρουμπή, Χρ. Παπανικολάου, Δ. Λέκκα και Μ. Μουζέλη. Η Τοπική αυτή Επιτροπή ανήκει στο Διαμητροπολιτικό Δίκτυο Επιτροπών Γυναικείων, το οποίο συνέστησε η Ίερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος, κατόπιν προτάσεως της Ειδικής Συνοδικής Επιτροπής Γυναικείων Θεμάτων, στην οποία Πρόεδρος είναι ο Μητροπολίτης Χαλκίδος κ. Χρυσόστομος. Στα πλαίσια των Συνάξεων, ο Σεβ. μίλησε στις παρευρισκόμενες κυρίες για τη σημασία του έθελοντισμού ως έμπρακτης φιλανθρωπίας και προσφοράς αγάπης στον πλησίον. Στη συνέχεια η Κοινωνική Λειτουργός της Ί. Μητροπόλεως κ. Ευ. Στέφου μίλησε με θέμα «Ομάδες κοινωνικής Άλληλεγγύης σε διενοριακό επίπεδο με συμμετοχή έθελοντών», όπου, μεταξύ άλλων, ανέφερε και ανέλυσε τους τομείς δράσεως των ομάδων αυτών. Μετά την όμιλία της Κοινωνικής Λειτουργού έλαβαν χώρα δραστηριότητες γνωριμίας και βιωματικής προσέγγισης των παρισταμένων κυριών.

Η Ί. Μ. Φθιώτιδος κοντά στον άνθρωπο

Στα πλαίσια της ποιμαντικής διακονίας της Ί. Μ. Φθιώτιδος τις ημέρες των έορτών των Χριστουγέννων και του νέου έτους λειτούργησε «Κατάστημα Ρουχισμού», σε χώρο στο κέντρο της Λαμίας. Στο «Κατάστημα» αυτό, για την περίοδο από 10 Δεκεμβρίου 2007 ως τις 3 Ιανουαρίου 2008, υπήρχαν πάγκοι με καινούργια ή σε άριστη κατάσταση είδη ένδυσης, υπόδησης αλλά και αρκετά παιχνίδια, τα οποία όποιος ήθελε μπορούσε να αποκτήσει δωρεάν. Στον έκπληκτικό απόλογισμό διαπιστώθηκε ότι διατέθηκαν 9.000 είδη σε συνανθρώπους μας από όλη την έκταση της Ίερας Μητροπόλεως. Επίσης δόθηκαν από τα Ε.Φ.Τ. εκατο-

στάδες δέματα αγάπης σε ένδεεις ανθρώπους των ένοριών. Προς μεγάλη χαρά μικρών και μεγάλων παιδιών των ιερατικών οικογενειών της Μητροπόλεώς μας, πραγματοποιήθηκε για άλλη μια χρονιά χριστουγεννιάτικη έορτή, που ήταν αφιερωμένη σε αυτά. Επιπλέον, όπως έχει καθιερωθεί τα τελευταία χρόνια ο Σεβασμιώτατος έδωσε το έτήσιο οικονομικό βοήθημα σε 29 φοιτητές και στελέχη των Κατασκηνώσεων της Μητροπόλεως, σε 236 όρφανα κορίτσια, στο πλαίσιο του προγράμματος προκοδοτήσεων καθώς και σε 11 άγαμες μητέρες, με σκοπό την υλική ενίσχυσή τους. Έπισκέφθηκε τα Γηροκομεία της Μητροπόλεως και το

ΣΥΜΒΑΙΝΟΥΝ - ΣΥΝΕΒΗΣΑΝ - ΘΑ ΣΥΜΒΟΥΝ - ΣΥΜΒΑΙΝΟΥΝ - ΣΥΝΕΒΗΣΑΝ - ΘΑ ΣΥΜΒΟΥΝ

κατάστημα κρατουμένων Δομοκοῦ, όπου κρατούνται 600 πρόσωπα. Με έντολή του απέστράφησαν στο Κατάστημα Κρατουμένων Δομοκοῦ δέκα) κιβώτια ρουχισμού, εκατοντάδες βιβλία

για την πνευματική ενίσχυση των έγκλειστων, καθώς και λατρευτικά και άλλα σκεύη για τον έξοπλισμό του νεοανεγερθέντος παρεκκλησίου των φυλακών.

Έκδηλώσεις στην Ί. Μ. Καισαριανής

Με άφορμή την Ίμέρα του Πρόσφυγα και του Μετανάστη (26 Δεκεμβρίου) ή Ί. Μ. Καισαριανής, Βύρωνος και Ύμηπτου συνδιοργάνωσε με το Πνευματικό Κέντρο του Δήμου Βύρωνα έκδήλωση στις 12.01.08 στο Πνευματικό Κέντρο του Ίερού Ναού της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος Βύρωνος με όμιλίες του κ. Α. Ζαβού, Προέδρου του Ίνστιτούτου Μεταναστευτικής Πολιτικής με θέμα: Δράσεις και Προοπτικές του Ίν-

στιτούτου και του κ. Άχμέτ Μοαβία, Προέδρου του Έλληνικού Forum Μεταναστών με θέμα: Ζώντας στην Άθήνα του 1980 του 1990 και του 2008. Την Κυριακή 13.01.08 στο Δημοτικό Κινηματογράφο Νέα Έλβετία οργανώθηκε προβολή της ταινίας 'Ο μακρύς δρόμος του γυρισμού, του σκηνοθέτη Φίλιπ Νόις, που αφηγείται την οδύσσεια τριών μικρών μεταναστριών μέσα στην ίδια τους την χώρα.

Κοπή Πίτας Γενικού Φιλοπτώχου και Ένοριακών Φιλοπτώχων Ταμείων Ί. Μ. Χαλκίδος

Στις 14.01.08 τα Φιλόπτωχα Ταμεία των Ένοριών Άγίου Δημητρίου, Άγίας Παρασκευής, Άγίου Νικολάου, Άγίου Ιωάννου, Ευαγγελιστρίας, Άγιων Ταξιαρχών, Άγιων Αναργύρων και Άγίου Νεκταρίου Χαλκίδος και Κοιμήσεως της Θεοτόκου Βασιλικού, διοργάνωσαν, για πέμπτη συνεχόμενη χρονιά, Κοπή Άγιοβασιλιάτικης Πίτας για την είσοδο στο νέο έτος 2008. Η έκδήλωση έλαβε χώρα σε μεγάλο ξενοδοχείο της Χαλκίδας. Κατά τη διάρκεια της έκδηλώσεως και μετά την κοπή της πίτας, ο Σεβ. Χαλκίδος κ. Χρυσόστομος ανέπτυξε στους παρισταμένους το φιλανθρωπικό έργο της Ί. Μητροπόλεως, τον τρόπο λειτουργίας του, τις δραστηριότητες του Γενικού Φιλοπτώχου Ταμείου και των παραρτημάτων του Ένοριακών Φιλοπτώχων Ταμείων και τις προοπτικές περαιτέρω και καλύτερης λειτουργίας του, επιπλέον δέ ευχαρίστησε όλους όσοι παντιοτρόπως συμπαρίστανται σε αυτό: τους Κληρικούς της Ίερας Μητροπόλεως, τα μέλη των Συμβουλίων τόσο του Γενικού, όσο και των Ένοριακών Φιλοπτώχων Ταμείων, τους Έθελοντές και

Έθελόντριες, οι οποίοι βοηθούν στα Ίδρύματα και τα Ένοριακά Συσσίτια - Σπίτια Γαλήνης, τους συνδρομητές, έπωνυμους και ανώνυμους, τακτικούς και έκτακτους, των φιλανθρωπικών δραστηριοτήτων, καθώς και όσους μόχθησαν για να πραγματοποιηθεί ή Έκδήλωση. Το ψυχολογικό μέρος της τελετής υπό τη διεύθυνση του Άρχιμουσικού της Φιλαρμονικής του Δήμου Χαλκιδέων κ. Πέτρου Πρόκου και των συνεργατών του.

ΣΥΜΒΑΙΝΟΥΝ - ΣΥΝΕΒΗΣΑΝ - ΘΑ ΣΥΜΒΟΥΝ - ΣΥΜΒΑΙΝΟΥΝ - ΣΥΝΕΒΗΣΑΝ - ΘΑ ΣΥΜΒΟΥΝ

ΣΥΜΒΑΙΝΟΥΝ - ΣΥΝΕΒΗΣΑΝ - ΘΑ ΣΥΜΒΟΥΝ - ΣΥΜΒΑΙΝΟΥΝ - ΣΥΝΕΒΗΣΑΝ - ΘΑ ΣΥΜΒΟΥΝ

Λειτουργικά έκτροπα που συνδέονται με τὰ «Μνημόσυνα»

Πρωτ. Θεμιστοκλέους Στ. Χριστοδούλου, Δρ Θ.

Τελευταία τείνει νὰ ἐπικρατήσῃ μὰ συνήθεια ἰσοπεδώσεως τῆς Παραδόσεως. Ἐτσι εἴθισται ὀρισμένοι ἀπὸ τοὺς πιστοὺς μας κατὰ τὰ μνημόσυνα τῶν κεκοιμημένων τοὺς νὰ μὴν προσκομίζουν στὸ ναὸ κόλλυβα ἀλλὰ ἀντὶ αὐτῶν κουλουράκια, πίτες καὶ διάφορα γλυκίσματα. Ἀντὶ τοῦ ζυμοτοῦ προσφόρου νὰ προσκομίζουν ἔτοιμα βιομηχανοποιημένα πρόσφορα. Ἀντὶ τοῦ προσφερομένου κόκκινου οἴνου νὰ προσκομίζουν λευκὸ οἶνο. Ἀντὶ τῆς πατερικῆς φιλανθρωπίας νὰ ἐμφανίζεται μιὰ τάση ἐπιδείξεως καὶ δωρεᾶς πρὸς σωματεῖα καὶ ἰδρύματα ὄχι μὲ σκοπὸ τῆ χριστιανικῆ βοήθεια. Στὴν ἴδια σειρά τείνουν νὰ ξεχασθοῦν καὶ πολλές ἄλλες ἀκόμα παραδοσιακὲς συνήθειες, ὅπως: συνεχεῖς μνημονεύσεις τῶν κεκοιμημένων κατὰ τὶς Θ. Λειτουργίες· ψυχοφέλμες ἐπισκέψεις στὰ κοιμητήρια ἀφ' ἑνὸς μὲν γιὰ τὴ φιλοσόφηση τοῦ μυστηρίου τοῦ θανάτου καὶ ἀφ' ἑτέρου γιὰ τὴν κοινωνία μετὰ τῶν κεκοιμημένων μας· προσφορὰ πρόσφορων καθ' ὅλην τὴν διάρκεια τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἔτους καὶ ἰδιαίτερος κατὰ τὰ ψυχοσάββατα· δωρεὲς καὶ φιλανθρωπίες στὰ ἐκκλησιαστικὰ καθιδρύματα καὶ τέλος τακτικὴ τέλεση θ. Λειτουργιῶν, Τρισαγίων καὶ προσευχῶν.

Συνηθίζεται σήμερα τὸ κόλλυβο νὰ ἀνατίθεται στὰ γραφεῖα μνημοσύνων κι οἱ συγγενεῖς νὰ ἐφησυχάζουν ὅτι ἐκτελοῦν τὸ χρέος πρὸς τὸν κεκοιμημένο τους. Οἱ ναοί, ὅταν τελοῦνται μνημόσυνα, τείνουν νὰ μοιάσουν μὲ ἀνθόκηπους. Ὑπάρχει μιὰ συνήθεια Δυτικῆς προελεύσεως νὰ ὠραιοποιεῖται ὁ θάνατος ἢ μὲ ὁποιοδήποτε τρόπο νὰ περνᾷ ἀπαρατήρητος ἀπὸ τοὺς ζωντανούς ἀνθρώπους. Ἡ συνήθεια αὕτη τῶν μεγάλων στολισμῶν πρέπει νὰ περικοπῆ καὶ νὰ ἐπικρατήσῃ τὸ πατερικὸ μέτρο. Εἰδικώτερα χρειάζεται μιὰ ἐπιστροφή στὴν παράδοση ποὺ συνίσταται στὴ γνώση τῶν τελουμένων κατὰ τὰ μνημόσυνα καθὼς καὶ στὴν ὠφέλεια ποὺ πρέπει κι ἐπιβάλλεται νὰ κομίζον προτίστως οἱ μὲν κεκοιμημένοι μας ἀπὸ αὐτὰ, δευτερευόντως δὲ καὶ οἱ ἐπιτελοῦντες αὐτὰ.

Στὰ παραπάνω πρέπει νὰ τονίσουμε καὶ τὴ σημασία τῆς συμμετοχῆς τῶν συγγενῶν τῶν κεκοιμημένων στὴ Θ. Εὐχαριστία, ἢ ὁποία συνδέεται ἄρρηκτα μὲ τὸ μυστήριον τῆς μετανοίας. Δυστυχῶς, συνηθίζεται σήμερα πολλοὶ ἀπὸ τοὺς πιστοὺς μας, ὅταν πρόκειται νὰ τελῶσιν τὸ μνημόσυνον συγ-

γενῶν τοὺς, νὰ μὴν προσέρχονται ἀπὸ νωρὶς στὸ ναὸ, ὅπου τελεῖται τὸ μνημόσυνον ἀλλὰ νὰ παρίστανται τὴν τελευταία στιγμὴ ποὺ θὰ διαβαστεῖ μόνον τὸ δικὸν τους μνημόσυνον. Μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο παραβλέπεται ἓνας βασικὸς παράγοντας ποὺ ὀρίζει, ὅτι ἡ τέλεση τοῦ μνημοσύνου συνδέεται ἄρρηκτα μὲ τὴν προσφορὰ τῆς ἀναιμάκτου Εὐχαριστίας ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῶν κεκοιμημένων. Αὐτὸ πάλι ἔχει σὰν προϋπόθεση ὅτι τὸ μνημόσυνον πρέπει νὰ συνδυάζεται μὲ προσευχὴ καὶ προετοιμασία, γιὰ τὴν κοινωνία τοῦ Ποτηρίου, μέσα στὸ ὁποῖο συνενδύεται ἡ ἀληθινὴ κοινωνία τῶν ζώντων καὶ τῶν κεκοιμημένων ἐν ὀνόματι τοῦ ἐν Τριάδι Θεοῦ μας. Ὅταν λοιπὸν ἔχουμε μνημόσυνον, ὀφείλουμε κυρίως γιὰ τὸν κεκοιμημένο μας νὰ βρισκόμαστε ἀπὸ νωρὶς στὸ ναὸ, νὰ προσευχόμεσθε ὑπὲρ ἀναπαύσεως του καθ' ὅλη τὴν διάρκειαν τοῦ μυστηρίου τῆς Θείας Εὐχαριστίας καὶ ὅποσδήποτε νὰ συμμετέχουμε σ' αὐτό.

Ἀκόμη καὶ οἱ φίλοι καὶ γενικώτερα οἱ προσκεκλημένοι στὰ μνημόσυνα ὀφείλουν νὰ καταθέσουν ὡς προσφορὰ τὴν προσευχὴν τους, γιὰ τὴν ἀνάπαυση τοῦ κεκοιμημένου φίλου τους. Σήμερα συνηθίζουν πολλοὶ νὰ περιμένουν ἔξω ἀπὸ τὸ ναὸ, μέχρι νὰ φθάσῃ ἡ ὥρα ν' ἀρχίσει ἡ ἀκολουθία τοῦ μνημοσύνου. Ὅταν δὲ ἀρχίσει τὸ μνημόσυνον παρατηρεῖται ἓνας στιγμιαίος συνωστισμὸς, ποῖός θὰ πρωτοβρεθῆ πιὸ κοντὰ στὸ κόλλυβο καὶ ἰδιαίτερος πιὸ κοντὰ στὰ συγγενικά πρόσφορα τοῦ κεκοιμημένου, γιὰ νὰ δείξει ὅτι εἶναι συνεπὴς σ' αὐτὴν τὴν ἐκδήλωση συμπαθείας, ὅπως εἴθισται τελευταίως νὰ ἀποκαλεῖται τὸ μνημόσυνον. Ὅμως τὸ μνημόσυνον ἔχει ὡς σκοπὸν τὴν ἀνάπαυση τοῦ κεκοιμημένου.

Ἐνα ἀκόμη στοιχεῖο ποὺ πολλές φορές τείνει νὰ γίνῃ συνήθεια εἰς βάρος τῆς ὠφελείας τῶν μνημοσύνων, εἶναι καὶ οἱ ἀναξίως προσερχόμενοι στὰ ἄχραντα μυστήρια. Πολλοὶ ἐκ τῶν συγγενῶν τοῦ κεκοιμημένου συμμετέχουν στὰ ἄχραντα μυστήρια μόνον γιὰ τὸ θεαθῆναι καὶ γιὰ «τὰ μάτια τοῦ κόσμου». Τὴ συνήθεια αὕτη τὴ σπλητεῦσιν πολλοὶ ἀπὸ τοὺς Ἁγίους Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας καὶ ὑπάρχουν καὶ ἱεροὶ κανόνες ποὺ ἀπαγορεύουν τὴν χωρὶς προετοιμασία Θεῖα Μετάληψη.

Τὸ τελευταῖο χαιρε.

